

Illegal jakt på rovdjur

En förstudie

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Produktion:

Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm. Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75,

e-post info@bra.se

Brå på Internet www.bra.se

Författare: Johan Forsberg och Lars Korsell

© Brottsförebyggande rådet 2005

Innehåll

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	6
INLEDNING	9
REGLERINGEN OCH JAKTENS ORGANISATION	12
Illegal jakt och otillåten skyddsjakt	13
Illegal jakt på rovdjur är miljöbrott	14
Viltförvaltning	14
Jaktens organisation	14
BROTTLIGHETENS OMFATTNING	16
EN MODELL FÖR FÖRKLARING AV DE GROVA JAKTBROTTE	19
Inledning	19
Teoriernas syfte	20
Motiv	21
Neutraliseringar	22
Tillfälle	22
Andra teoretiska förklaringar till illegal jakt på rovdjur	23
En förklaringsmodell för jaktbrott	24
UNDERSÖKNINGARNA	25
Gärningspersonerna	25
Motiv	30
Neutraliseringar	35
Tillfälle och tillfällighetsfaktorer	38
En förklaringsmodell för jaktbrott	46
BROTTSUTREDNINGARNA	47
SLUTSATSER FÖR BROTTSEKÄMPNING, BROTTSFÖREBYGGANDE ÅTGÄRDER OCH VIDARE FORSKNING	49
Slutsatser	49
REFERENSER	57

Förord

Riksdagen har slagit fast att det i Sverige ska finnas livskraftiga stammar av björn, järv, kungsörn, lo och varg (prop. 2000/01:57). För att uppnå detta mål med livskraftiga rovdjursstammar har riksdagen satt upp minimimål för deras storlek.

Den illegala jakten på rovdjur har emellertid visat sig vara ett hot mot rovdjursstammarna. Samtidigt som den illegala jakten på rovdjur uppmärksamats och rönt stort intresse har rättstillämpningen kritiserats efter några uppmärksammade avgöranden i mål om grova jaktbrott mot rovdjur. Debatten om lagstiftningen, men också om rovdjurspolitiken i sin helhet, har varit intensiv. Rovdjursfrågorna är kontroversiella och engagerar många människor.

Trots detta är kunskapen om den illegala jakten bristfällig. Särskilt gäller detta gärningspersonerna och deras motiv. Det saknas tillförlitlig statistik över brottslighetens omfattning. En ökad kunskap om den illegala jakten är ett viktigt underlag för att man ska kunna formulera brottsförebyggande strategier, något som också uttryckligen har begärts från de brottsbekämpande myndigheternas sida. Uttrycket ”skjut, gräv och tig”, eller ”SGT”, visar tydligt hur delar av tjuvjakten bedrivs och varför brotten är svåra att upptäcka och utreda. Syftet med denna förstudie är att på grundval av en litteraturgenomgång i kombination med vissa avgränsade empiriska undersökningar skapa en plattform för vidare forskning, som i sin tur ska användas för att ta fram brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier. Redan i denna förstudie har några sådana strategier formulerats.

Ursprunglig initiativtagare till förstudien är Rikspolisstyrelsen. Förstudien har delfinansierats med medel från Åklagarmyndigheten, Naturvårdsverket och Världsnaturfonden WWF.

En referensgrupp har varit knuten till förstudien: Kammaråklagare Christer Jarlås (Åklagarmyndigheten), kriminalinspektör Henrik Forssblad, (Rikspolisstyrelsen), avdelningsdirektör Robert Franzén (Naturvårdsverket) och Lotta Samuelson (rovdjursansvarig, Världsnaturfonden WWF).

Förstudien har författats vid Brottsförebyggande rådets sekretariat för forskning om ekonomisk och organiserad brottslighet av utredaren Johan Forsberg under ledning av jur. dr Lars Korsell. Utredarna Karolin Wallström, Linda Molander, Sofia Elwér och Daniel Vesterhav vid Brottsförebyggande rådet (Brå) samt doktoranderna Lotta Björklund Larsen och Anette Nyqvist vid Socialantropologiska institutionen vid Stockholms universitet har varit medförfattare.

Stockholm i oktober 2005

Jan Andersson
Generaldirektör

Sammanfattning

År 1966 fredades samtliga arter av vilt i Sverige. Flera av de stora rovdjuren var då i stort sett utrotade. Ambitionen från myndigheternas sida var att rovdjuren i framtiden skulle ingå i den svenska faunan. Nästan fyrtio år senare och i takt med att rovdjursstammarna vuxit är rovdjurspolitiken i högsta grad kontroversiell. Det framgår av den allmänna debatten, men också av det faktum att det bedrivs illegal jakt på rovdjur i sådan grad att "den är utanför myndigheternas kontroll" (SOU 1999:146, s 255). Omfattningen av den illegala jakten är inte känd och denna förstudie bekräftar detta. Anledningen är delvis det stora mörkertalet för brottsligheten, men även att det saknas statistiska sammanställningar från rovdjursforskningen och övriga myndigheter. Ur brottsstatistiken går inte heller att utläsa hur många jaktbrott avseende rovdjur som anmälts, eftersom illegal jakt på rovdjur och annan illegal jakt sammanförs i en gemensam brottskod. Det är därför svårt att få en korrekt bild av brottslighetens omfattning.

EN STOR DEL AV BROTTSLIGHETEN LAGFÖRS INTE

Mycket av den senaste tidens mediala uppmärksamhet kring rovdjursfrågorna kan kopplas till skyddsjakten, den legala möjlighet som tamdjursägare har att försvara sina djur mot rovdjursangrepp. Intervjupersoner som arbetar med rovdjursfrågor framhåller dock att det stora problemet för rovdjursförvaltningen är helt andra former av illegal jakt. Undersökningen av domar avseende grova jaktbrott mot rovdjur visar att den "rent" illegala jakten endast i mindre utsträckning har lett till åtal och dom. I majoriteten av de fall som lett till åtal har gärningspersonerna själva anmält gärningen. Ofta har jakten ägt rum under omständigheter som, även om den är olaglig, på ett eller annat sätt gör den mer legitim än den "rena" illegala jakten, till exempel i skyddsjaktliknande eller nödliknande situationer.

BROTTSLIGHETEN ÄR KOMPLICERAD

De som jagar rovdjur illegalt kan ha en mängd olika motiv, från vad många uppfattar som acceptabla skäl, som att skydda tamdjur, till att vilja plåga rovdjuren och utsätta dem för lidande. Den illegala rovdjursjakten har ofta kopplingar till legal jakt, vilket gör den lätt att dölja. Protester mot rovdjurspolitiken kan också användas som en ursäkt för den illegala jakten. När rättstillämpningen uppfattas som orättvis blir dödandet av rovdjur något som kan legitimeras. Tamdjursägarnas situation blir en ursäkt för alla former av rovdjursjakt.

SKILLNAD MELLAN ILLEGAL JAKT OCH OTILLÅTEN SKYDDSJAKT

Undersökningen visar att det är missvisande att diskutera rovdjursjakt som om det vore en enhetlig företeelse. De grova jaktbrotten begås av personer med varierande grad av kriminell belastning och social etablering, vilkas enda gemensamma drag är att de har tillgång till jaktvapen. Även deras motiv är mycket skiftande. Omständigheterna kring brotten är alltså varierade.

Vid en diskussion om illegal jakt på rovdjur finns det därför anledning att skilja på otillåten skydds jakt och övrig illegal jakt.

ROVDJURSKONFLIKTEN HANDLAR INTE BARA OM ROVDJUR

Konflikterna kring rovdjur har också en social och politisk dimension. Ökade klyftor mellan olika samhällsgrupper, och mellan stad och landsbygd, avspeglar sig i acceptansen för rovdjurspolitiken. Många bosatta i glesbygd anser att de problem som uppstår till följd av rovdjurspolitiken inte tas på allvar. Detta påverkar i sin tur utredningarna av brotten negativt. Benägenheten att vittna om brotten i domstol är mycket låg. Vissa personer är rädda för att bli socialt utfrusna om de vittnar. Det kan också finnas kulturella förklaringar till synen på rovdjur och rovdjursjakt, där en äldre syn på illegal jakt som något accepterat och rovdjur som något alltigenom negativt påverkar människors beteende. Konflikten handlar också om den privata äganderätten och möjligheterna att utnyttja sin mark. Undersökningen visar att de sociala och kulturella dimensionerna har stor betydelse för att förstå problematiken i rovdjursfrågorna.

HUR SKA BROTTSLIGHETEN BEKÄMPAS

På grund av att de grova jaktbrotten begås av olika grupperingar måste de brottsbekämpande och brottsförebyggande åtgärderna anpassas för de olika grupperna av gärningspersoner.

1. Tamdjursägarna måste stötts ännu mer av samhället. Det handlar om åtgärder för att minska konfrontationen mellan tamdjursägare och rovdjur. Därför behövs en metodutveckling om fungerande skyddsåtgärder, rådgivning till djurägarna, förbättrade ersättningsnivåer för rovdjursstängsel och för rivna djur samt fortsatt forskning. Till detta kommer ändrade regler för skydds jakt, något som regeringen också aviserat (Jordbruksdepartementet, Promemoria 2005-10-03).
2. Jägarkåren måste ta ett större ansvar för de jägare som vi kallar för tillfällstagarna, som befinner sig i gränslandet och skjuter ett rovdjur då tillfälle ges. Av de domar som Brå gått igenom har andra jägare reagerat på illegal jakt och kontaktat myndigheterna enbart i udda fall under särskilda omständigheter. Det bör därför finnas ett utrymme för den seriösa jägarkåren att ta ett större ansvar för att avslöja och på annat sätt motverka illegal jakt. Det ska inte vara en merit att använda ojusta jaktmetoder, bryta mot reglerna och bedriva illegal jakt. Ingen jägare ska uttrycka beundran för en sådan gärningsperson.
3. När det gäller rättsväsendets arbete kan erfarenheter dras från arbetet med att bekämpa organiserad narkotikabrottslighet. Till exempel är det viktigt med kartläggning och underrättelsetjänst riktad mot den illegala jaktens kriminella nätverk. Av det studerade

domsmaterialet framgår, att det för en fällande dom krävs omfattande teknisk bevisning som inte är möjlig att ta fram om utredningarna görs för sent, eftersom spår i naturen av illegal jakt försvinner fort. Brottutredningar måste därför göras snabbt och korrekt för att ge resultat.

4. Den bästa metoden för att bekämpa illegal jakt är att tydliggöra att de gärningspersoner som systematiskt ägnar sig åt tjuvskytte inte är de sympatiska tamdjursägarna som intervjuas av medierna. I stället är det individer med även annan kriminalitet på samvetet. Det är gärningspersoner som inte drar sig för att använda hot och våld för att skydda sin brottsliga verksamhet. Om denna bild förmedlas kan människors benägenhet att vittna om brottsligheten öka.

Inledning

Syfte och frågeställning

Riksdagen har genom antagandet av regeringens proposition Sammanhållen rovdjurspolitik (prop. 2000/01:57) beslutat att det i Sverige ska finnas livskraftiga stammar av de stora rovdjuren björn, järv, kungsörn, lo och varg. Propositionen föregicks av en större utredning (SOU 1999:146, Sammanhållen rovdjurspolitik). Rovdjurspolitiken styrs av Sveriges internationella åtaganden genom anslutningarna till Bernkonventionen (SÖ 1983:30) och konventionen om biologisk mångfald (SÖ 1993:77). Frågorna regleras även i EU: s direktiv om bevarandet av livsmiljöer samt vilda djur och växter (92/43/EEG) och direktivet om bevarandet av vilda fåglar (79/409/EEG). Dessa regleringar anger ramarna för den svenska rovdjurspolitiken.

För att säkerställa arternas långsiktiga överlevnad har minimimål fastställts för stammarnas storlek, vilket alltså inte anger hur stora stammarna ska vara utan vad som anses nödvändigt för en långsiktig överlevnad. För de arter som inte anses finnas i så stort antal att deras överlevnad är säkrad, varg och järv, har delmål antagits för stammarnas storlek. Delmålen ska fungera som etappmål för att uppnå livskraftiga stammar. Propositionen redogör också för, som namnet anger, hur förvaltningen av rovdjursfrågor ska fungera, till exempel om de rättsvårdande myndigheternas uppgifter, övrig förvaltning och ersättningssystem. I propositionen behandlas också den illegala jakten, som anses kunna försvåra att dessa delmål uppnås. I och med att propositionen antogs beslutades också om vissa reformer för att bekämpa den illegala rovdjursjakten, bland annat skärptes straffskalan. Ambitionen var även att förbättra samarbetet mellan polis, åklagare och länsstyrelser.

I nuläget utgör den illegala jakten ett hot mot några av rovdjursarterna, framför allt för varg. Den illegala jakten vållar också problem för de arter som får jagas under reglerade former, eftersom det är svårt att fastställa korrekta kvoter för den legala jakten när även illegal jakt bedrivs. Omfattningen av den illegala jakten är inte känd och svår att uppskatta (Franzén, 2003). De brottsbekämpande myndigheterna har påtalat behovet av ökad kunskap om den illegala jakten, för att utifrån ett forskningsmässigt underlag kunna formulera effektiva brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier. Särskilt bristfällig är kunskapen om gärningspersonerna och deras motiv. Syftet med denna förstudie är att på grundval av en litteraturgenomgång i kombination med vissa avgränsade empiriska undersökningar skapa en plattform för vidare forskning, som i sin tur ska användas för att ta fram brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier. Fokus i undersökningen ligger på den illegala jakten, det vill säga den illegala jakt som inte kan betraktats som "otillåten skydds jakt".

De frågeställningar som förstudien ska belysa är:

- Vad karaktäriserar gärningspersonerna och vilka motiv finns bakom brotten?
- Vad karaktäriserar brotten och i vilka situationer begås de?
- Vilken är gärningspersonernas sociala kontext?
- Hur upptäcks brotten?
- Vilka skillnader finns mellan de brott som leder till fällande dom och de som selekteras bort i rättsprocessen?
- Hur ser brottsutvecklingen ut?
- Hur fungerar lagstiftningen i ett förebyggande perspektiv?
- Vilka åtgärder behövs för att få mer kunskap om brottslighetens omfattning?
- Vilken kunskap behövs för att ta fram brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier?

Målsättningen är även att försöka sätta in brottsligheten och attityderna till rovdjurspolitiken i ett större kulturellt och socialt sammanhang eftersom det har betydelse för förståelsen av gärningspersonernas motiv, och att uppmärksamma faktorer som underlättar brottens genomförande.

Metod

FÖRSTUDIEN BASERAS PÅ

Litteraturgenomgång

25 domar för grova jaktbrott meddelade mellan år 1985 och år 2005

5 förundersökningar som inte lett till åtal

15 intervjuer

LITTERATURGENOMGÅNG

I denna förstudie ingår en genomgång av vetenskaplig litteratur som behandlar illegal jakt på rovdjur. Av betydelse är även de studier som försökt sätta in rovdjursfrågorna i ett större sammanhang. Med hjälp av litteraturen har en förklaringsmodell tagits fram, som även har använts för att strukturera hela materialet i förstudien. Förklaringsmodellen har sedan successivt utvecklats i takt med att resultat kommit fram i de empiriska undersökningarna.

DOMSUNDERSÖKNING OCH VISSA FÖRUNDRERSÖKNINGAR

En genomgång har gjorts av 25 domar för grova jaktbrott avseende rovdjur som meddelats från och med år 1985 till år 2005¹. Dessutom har fem till domsmaterialet hörande förundersökningar studerats. Domarna har hämt-

¹ På grund av att grova jaktbrott i statistiken sammanförs med andra jaktbrott kan det finnas fler domar som inte identifierats.

ats in från Åklagarmyndighetens miljöbrottsregister. Några av fallen har prövats av flera instanser, antalet domar är därför större än 25. Utgången i målen har inte haft någon betydelse för undersökningen, utan det är omständigheterna kring de enskilda fallen som varit av intresse. Generellt kan sägas att antalet väckta åtal ger en felaktig bild av brottslighetens omfattning och struktur. Av undersökningen framgår att endast en mindre del av brotten leder till åtal, eftersom antalet djur som dödats eller misstänkts ha dödats genom illegal jakt är avsevärt större än antalet åtal. De flesta domar gäller fall där gärningspersonen själv anmält händelsen för polisen och domarna speglar därför enbart selektionen av de grova jaktbrott som leder till åtal och dom (jfr. Korsell, 2003).

FÖRUNDESRÖKNINGAR SOM INTE LETT TILL ÅTAL

En genomgång har också gjorts av fem förundersökningar som lagts ned och inte lett till åtal. Eftersom anmälda jaktbrott mot rovdjur inte har en egen brottskod är det inte möjligt att med hjälp av Brå:s statistikdatabas identifiera dessa anmälningar då brottskoden omfattar även tjuvskytte i allmänhet, på älg etc. De fem förundersökningarna har därför valts ut efter kontakt med polis och åklagare. De personer som ingått i dem har på något sätt misstänkts för att ha varit inblandade i brottet. Till följd av den korta tid som stått till buds för förstudien har inte fler förundersökningar kunnat ingå i materialet.

Brottsbelastningen hos de lagförda och misstänkta personer, som ingår i förstudien, har undersökts.

INTERVJUER

En explorativ intervjuundersökning har skett med femton personer med insikt i rovdjursförvaltningen. Dessa intervjupersoner har garanterats anonymitet. Intervjupersonerna har valts ut genom egna kontakter och genom snöbollsmetoden² (Jupp m.fl., 2000).

ETIKPRÖVNING

Undersökningarna har godkänts av Etikprövningsnämnden i Stockholm genom beslut 2005/684-31 den 22 juni 2005.

EXTERNA KONTAKTER

Under utredningsarbetet har kontakter skett med Samernas Riksförbund, Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) och Svenska Jägareförbundet.

² Snöbollsmetoden innebär att genom kontakter lokalisera intervjupersoner, som i sin tur rekommenderar intervjupersoner.

Regleringen och jaktens organisation

Naturvårdsverket har huvudansvaret för jakten i Sverige. Jakt på rovdjur är endast tillåten som skyddsjakt, det vill säga för att begränsa skador som djuren orsakar. Skyddsjakt kan bedrivas antingen på ett bestämt antal djur eller på vissa exemplar. I vissa fall kan enskilda personer bedriva skyddsjakt när rovdjur angriper tamdjur.

De grova jaktbrotten kan delas in i *illegal jakt* och *otillåten skyddsjakt*, där otillåten skyddsjakt avser situationer där reglerna om skyddsjakt tillämpats felaktigt.

De grova jaktbrotten räknas till miljöbrotten och utreds av miljöåklagare och särskilt utbildade poliser.

ÖVERSIKT AV LAGSTIFTNINGEN

Jakten i Sverige regleras i jaktlagen (1987: 259) JL, och jaktförordningen (1987: 905) JF. Dessutom utfärdar Naturvårdsverket vissa föreskrifter (NFS) om bland annat jaktens organisation och hur statens vilt ska hanteras. Grundtanken i svensk jaktlagstiftning är att allt vilt är fredat (3 § JL), men att jakt är tillåten på vissa arter under vissa tider. Regeringen meddelar närmare föreskrifter om jakten (29 § JL).

Beroende på vilken art det är frågan om regleras jakten på följande tre olika sätt.

1. Allmän jakt. Under viss angiven tid och på viss ort får arten jagas fritt.
2. Licensjakt. För en specifik art fastställs hur många djur som får skjutas.
3. Skyddsjakt. Om en art orsakar skador kan jakt tillåtas.

Med jakt avses inte enbart att döda djur utan också att spåra och förfölja dem i syfte att döda (2 § JL).

Enligt 6 § JF får Naturvårdsverket efter samråd med länsstyrelsen ge tillstånd till jakt på vissa exemplar av björn, varg, järv eller lo.

Enligt 7 § JL får den myndighet regeringen bestämmer besluta om skyddsjakt om det på grund av ett viltbestånds storlek finns risk för trafikolyckor eller allvarliga skador av vilt. Samma sak gäller enligt 8 § om förekomsten av en viss viltart innebär betydande skaderisker. Regeringen har delegerat beslutanderätten till Naturvårdsverket (24 och 25 §§ JL), som enligt bestämmelserna kan besluta om skyddsjakt på eget initiativ. I län med fasta stammar av björn och lo får Naturvårdsverket föreskriva att skyddsjakt på enstaka exemplar, så kallade problemdjur, av dessa arter får beviljas av länsstyrelsen (27 § JF). Det kan till exempel vara fråga om djur som rör sig ovanligt mycket i närheten av bebyggelse och orsakar mer problem och skador än normalt. För att beslut om skyddsjakt enligt 27 § ska meddelas krävs en begäran om skyddsjakt av enskild person. Ett beviljat tillstånd gäller då endast för den eller de personer som ansökt om detta. De

allmänna förutsättningarna för skyddsjakt anges i 23a § JF och måste vara uppfyllda, oavsett om det är fråga om skyddsjakt enligt 24, 25 eller 27 §§.

Vidare får en enskild person bedriva skyddsjakt på rovdjur som angriper tamdjur. Förutsättningarna för detta anges i 28 § JF. Paragrafen har givit upphov till betydande tolkningsproblem i flera fall (se till exempel NJA 2004 s 786, det så kallade Gräsömålet). Enligt nuvarande praxis (september 2005) är möjligheterna att tillämpa paragrafen för skyddsjakt begränsade (se även Hovrätten för Västra Sverige, dom 2005-05-12 i mål B 2961-04). För att bedriva skyddsjakt krävs att ett rovdjur angripit ett tamdjur och det finns risk för förnyat angrepp. Angreppen måste riktas mot samma djur (eller grupp av djur) och det senare angreppet måste förväntas ske omedelbart därefter. Formuleringen med förnyat angrepp har fått till följd att det inte är tillåtet att skjuta ett rovdjur under ett pågående första angrepp på tamdjur. Den som jagar rovdjur illegalt kan dömas för grovt jaktbrott (44 § JL) till fängelse i minst sex månader och maximalt fyra år.

Regeringen har (regeringsförklaringen 2005) meddelat att man ska se över lagstiftningen för skyddsjakt.

En annan bestämmelse som kan vara tillämplig vid dödande av rovdjur är den allmänna nödbestämmelsen i 24 kap. 4 § brottsbalken. Där anges att nöd föreligger om fara hotar liv, hälsa, egendom eller något annat av rättsordningen skyddat intresse. Gärningen måste dock vara försvarlig i relation till den fara som hotar. Nödbestämmelsen tillämpas restriktivt (se till exempel rättsfallet NJA 1988 s 495).

Illegal jakt och otillåten skyddsjakt

Möjligheten till enskild skyddsjakt gör att det kan vara lämpligt att i analysen skilja på *illegal jakt* och *otillåten skyddsjakt*. Brottsrubriceringen är i båda fallen grovt jaktbrott, men omständigheterna vid de olika gärningstyperna skiljer sig åt. Det är därför i viss mån missledande att, vid analysen av omständigheterna kring brotten, benämna all otillåten jakt på rovdjur som illegal jakt. De fall där domstol finner att förutsättningarna för skyddsjakt inte är uppfyllda kan benämnas otillåten skyddsjakt, vilket alltså inte är en brottsrubricering utan enbart ett förtydligande begrepp. Otillåten skyddsjakt kan på det sättet skiljas från ”ren” illegal jakt, som bedrivs under helt andra omständigheter. Anledningen till denna uppdelning är också att behovet av kunskap om jaktbrottsligheten gäller främst den illegala jakten, det vill säga den som inte har något direkt syfte att skydda tamdjur. Materialet i studien visar, och flera källor uppger, att problematiken kring illegal jakt och otillåten skyddsjakt skiljer sig åt. Detta tyder på att det är andra grupperingar som jagar illegalt än de personer som åtalats för grovt jaktbrott, och där det varit fråga om en skyddsjaktssituation. En annan aspekt är att syftet med skyddsjaksreglerna är att lösa en specifik problemsituation, medan syftet med jaktlagstiftningen som helhet är att förvalta viltstammarna och säkra deras långsiktiga överlevnad. Vidare kan jämförelser med forskning om tjuvskytte på andra arter än rovdjur vara av värde när det gäller den illegala jakten, men har förmodligen mindre relevans när det handlar om otillåten skyddsjakt.

Illegal jakt på rovdjur är miljöbrott

En åtgärd som föreslogs av rovdjursutredningen (SOU 1999:146) var att de grova jaktbrotten mot rovdjur skulle handläggas av miljöåklagare, som är specialiserade på brott mot lagstiftning till skydd för den yttre miljön. Syftet var att tillföra specialistkompetens till utredningar av jaktbrott mot rovdjur. Reformen genomfördes under år 2000. De poliser som normalt biträder miljöåklagarna är också specialiserade på att utreda miljöbrott. Av intervjuerna i studien framgår däremot, att det inte verkar vara så att miljöpoliser alltid används för utredningar av grova jaktbrott. I några län sköts dessa utredningar av polisen i den lokala polisorganisationen.

Viltförvaltning

Naturvårdsverket har det centrala ansvaret för rovdjursförvaltningen. På regional nivå handläggs rovdjursfrågorna av länsstyrelsernas rovdjursansvariga. Dessa har funktionen att övervaka rovdjursstammarnas utveckling och hålla kontakt med regionala intressen, bland annat jägarorganisationerna. Som ett led i att utöka samarbetet mellan olika intressegrupper i rovdjursförvaltningen inrättades år 2002 ett nationellt rovdjursråd, där synpunkter på rovdjursförvaltningen kan diskuteras. Rådet fungerar som ett rådgivande organ till Naturvårdsverket. I län med stora rovdjurstammar finns också regionala rovdjursråd där intressenter kan utbyta information om rovdjursfrågor.

Länsstyrelserna ansvarar för förvaltningen av skyddsåtgärder och besiktningar i samband med skador, orsakade av rovdjur. Sådana skador ersätts i vissa fall. Länsstyrelserna ansvarar för inventering av rovdjursstammarna, som genomförs både med anställd personal och på ideell basis. För arbetet med tillsyn av allmänna intressen i fjällområdena ansvarar naturbevakare anställda av länsstyrelserna. Arbetsuppgifterna innebär att naturbevakarna kan komma i kontakt med illegal jakt eller illegalt dödade djur.

Jaktens organisation

Jakten i Sverige administreras av Naturvårdsverket. Alla som jagar måste lösa ett statligt jaktkort, som är ett bevis på att jägaren har erlagt den obligatoriska viltvårdsavgiften. För att få licens för jaktvapen krävs jägarexamen.³ Regleringen gör att myndigheterna har en god överblick över vilka som jagar och innehar jaktvapen, vilket kan underlätta brottsutredningar.

Rätten att jaga är knuten till en fastighet. För att effektivisera jakten kan jaktmarken indelas i viltvårdsområden, vilket innebär att flera fastigheter förvaltas gemensamt i viltvårdsfrågor. Bestämmelser om detta finns i lagen (2000: 592) om viltvårdsområden. För att bedriva effektiv jakt behövs det till större jaktmarker fler jägare än enbart fastighetsägarna. De jägare som

³ De jägare som jagat innan nuvarande regler infördes får inneha jaktvapen utan att ha tagit jägarexamen.

jagar på ett större markområde eller viltvårdsområde är ofta organiserade i jaktlag eller jaktklubbar som drivs i föreningsform.

För tillsyn av jaktlagstiftningen får länsstyrelserna utse jakttillsynsmän. Jakttillsynen bedrivs ideellt och föreskrifter för verksamheten meddelas av Rikspolisstyrelsen. Meningen är att öka upptäckten av jaktbrott genom bevakning som utförs av ordsbor. Detta system har emellertid visat sig mindre tillförlitligt när det handlar om illegal jakt på rovdjur, eftersom dessa brott inte kommer till myndigheternas kännedom genom jakttillsynen (Franzén, 2003).

Brottslighetens omfattning

Kunskapen om brottslighetens omfattning kommer i huvudsak från de olika zoologiska forskningsprojekten.

Kunskapen är osäker eftersom den grundar sig på olika grupper av djur som studerats. Det är därför inte möjligt att dra några säkra slutsatser om stammarna i sin helhet.

Statistik över antalet anmälda grova jaktbrott saknas eftersom dessa brott i statistiken sammanförs med övriga jaktbrott.

Följande avsnitt behandlar de uppgifter som finns om illegal jakt på rovdjur och är hämtade från de olika pågående forskningsprojekten respektive Statens veterinärmedicinska anstalt, SVA. Uppgifterna bör användas med försiktighet och ska endast ses som exempel på hur den illegala jakten uppskattas. Dels finns det osäkerhetsfaktorer som handlar om de djur som misstänks ha dödat illegalt, dels är det inte säkert att uppgifterna för de begränsade populationerna som undersökts gäller för rovdjursstammarna i sin helhet.

Illegal jakt på sändarförsedda djur (Källa: se referenser nedan).

Art	Antal sändarförsedda djur	Illegalt dödade	Misstänkt illegalt dödade ⁴	Tidsperiod
Björn	110	6	24	1984-1999
Järv	160	8	13	1993-2002
Lodjur	147	7	29	1996-2002
Varg ⁵	47	4	9	1999-2005

MÖRKETALET FÖR BROTTSLIGHETEN ÄR STORT

Av de 25 domar som ingått i denna förstudie rör tretton fall björn, två järv, fem lo och fem varg. Inget rättsfall rör kungsörn. Gärningarna är jämt utspridda över året med toppar i maj (fyra fall) och september (sju fall). Som tidigare nämnts ger domarna inte en riktig bild av brottslighetens omfattning. Att försöka göra en uppskattning av hur omfattande den illegala jakten är låter sig inte göras. Uppgifter om detta får med nuvarande kunskapsunderlag ses som antaganden; det finns ett stort mörkertal för antalet brott.

Mycket av den kunskap om illegal jakt som nu finns härrör från rovdjursforskningen (se t.ex. avsnitten om illegal jakt i SOU 1999: 146). I Sverige och många andra länder bedrivs forskning kring de stora rovdjuren. De nu pågående svenska forskningsprojekten har genomförts under relativt

⁴ I forskningsprojektens statistik skiljs det på trolig tjuvjakt och möjlig tjuvjakt, dessa kategorier har här sammanförts och benämnts misstänkt illegalt dödade.

⁵ Vargstatistiken omfattar vargar i både Sverige och Norge.

lång tid och i samarbete med andra nordiska forskningsinstitutioner. Den internationella litteraturen är mycket omfattande.

Genom att förse djur med radiosändare har man kunnat följa djurens rörelsemönster och när djur har dött har det varit möjligt att spåra djuren och fastställa dödsorsakerna. I en del fall återfinns aldrig djuren. Därigenom kan man misstänka att illegal jakt är en vanlig dödsorsak för flera av arterna.

Det skandinaviska vargprojektet, som omfattar både Sverige och Norge, har för åren 1999-2005 beräknat att fem procent av den skandinaviska vargstammen dödats illegalt per år (se tabell ovan). Inräknat de fall där man misstänker illegal jakt är siffran fjorton procent. Sedan år 1984 har man konstaterat tolv fall av illegal jakt och misstänker ytterligare femton. Dessutom tillkommer de fall av skydds jakt som lett till åtal och bedömts som olagliga (statistik från forskningsprojektet Skandulyv, siffrorna avser Sveriges och Norges gemensamma vargstam).

Björnprojektet har sändarmärkt björnar sedan år 1984. Av 110 björnar som sändarmärkts mellan åren 1984 och 1999 har sex dödats genom illegal jakt och ytterligare 24 antas ha dödats illegalt. Projektet uppskattar att lika många eller fler björnar dödas av den illegala jakten än av den legala. Mellan åren 1984 och 1998 jagades legalt i genomsnitt 38,5 björnar per år. Statistiken är indelad i ett nordligt och ett sydligt utbredningsområde. Värt att notera är den höga andelen misstänkt illegal jakt i norra utbredningsområdet jämfört med södra utbredningsområdet, 44 procent respektive 5 procent av de döda björnarna, totalt 24 misstänkta fall (Swenson och Sandegren, 2000).

Järvprojektet har märkt 160 järvar mellan åren 1993 och 2002. Åtta järvar har dödats illegalt, dessutom antas minst ytterligare tretton djur ha dödats illegalt (Franzen, 2003).

Lodjursprojektet har sändarmärkt lodjur i fyra områden i Sverige och Norge. I Sverige har 147 djur märkts mellan åren 1996 och 2002. Av dessa har fyra dödats genom illegal jakt, och ytterligare nio misstänks ha dödats (statistik från lodjursprojektet).

Statens veterinärmedicinska anstalt, SVA, har sedan år 1987 analyserat 1 484 djur av arterna björn, järv, lo och varg. Sedan år 1986 har SVA också analyserat 118 kungsörnar. Före år 2001 skickades de djur som inte ansågs behöva analyseras till Naturhistoriska Riksmuseet och övriga till SVA. Sedan år 2002 analyseras alla döda rovdjur av de nämnda arterna av SVA, även de som jagats legalt. Statistiken ger därför inte en rättvisande bild av hur många av de analyserade djuren som misstänks ha jagats illegalt, beräknat över hela tidsperioden.

Enligt materialet från SVA har misstanke om illegal jakt på 125 av de 1 484 djuren medfört att förundersökning har inletts. 47 vargar har analyserats och i tolv fall har förundersökning inletts. Fem av de analyserade vargarna hade gamla skottsador. Två av dessa var hagel, som inte är tillåtet att skjuta varg med.⁶ Fyra av fem fall av vargjakt som lett till åtal härrör

⁶ Naturvårdsverket beslutar vilka vapen som krävs för att jaga olika viltarter, NFS 2002:18. Även fredade djur finns med i bestämmelsen, trots att möjligheterna till legal jakt är mycket begränsade.

från södra Sverige, i dessa fall har gärningspersonen anmält sig själv. Antalet analyserade järvar uppgår till 55 och i tio fall har förundersökning inletts. För björn är siffrorna 308 analyserade djur och 81 inledda förundersökningar. Lodjuret verkar vara minst utsatt för illegal jakt enligt denna statistik, av 1 073 analyserade djur har 22 varit föremål för förundersökning. Utifrån denna statistik är det svårt att utläsa att den illegala jakten skulle vara mera förekommande i något visst geografiskt område (statistik från SVA).

Av de djur som lämnats till SVA verkar det som om järv och varg i vissa fall är utsatta för hård förföljelse, vilket framgår av de skador djuren fått. Proportionellt sett, räknat utifrån det antal djur som finns, är det också vanligare att varg och järv än björn och lodjur blivit skadade av människor.

Av statistiken över hur många brott som anmälts går det inte att se vilka jaktbrott som avser rovdjur. Relationen mellan antalet anmälningar och antalet väckta åtal är därför okänd. Omfattningen av brottsligheten är således en uppskattning utifrån den biologiska forskning som bedrivs. Det är därför av intresse att i framtiden ta fram tillförlitlig statistik över antalet anmälda brott och att sammanställa statistiken från forskningsinstitutionerna. En intervjuad polis uppger att brottsligheten inte verkar minska i omfattning.

Väckta åtal, fördelade efter de år då gärningen begicks (Källa: Åklagarmyndighetens miljöbrottsregister).

År	Antal åtal
1985	2
1986	1
1995	2
1996	1
1997	4
1999	3
2000	1
2001	5
2002	3
2003	3
Totalt	25

En modell för förklaring av de grova jaktbrotten

För att begå illegal jakt på rovdjur förutsätts

- Motiv
- Neutraliseringar (motivationsdrivande ursäkter)
- Tillfälle

Motiven kan vara ekonomiska, med inriktning på livsstil, omsorg om egna djur, status och spänning.

Vissa grova jaktbrott kännetecknas av stor grymhet i syfte att förnedra djuret och utsätta det för lidande. Gärningen får därmed en symbolisk funktion, en protest mot rovdjursanhängare, myndigheter och samhällets politik, och har därför karaktären av hatbrott.

Den illegala jakten kan också förklaras av att brotten sker genom inläring i en social och kulturell kontext där rovdjurshat ingår som en väsentlig del.

Inledning

Illegal jakt på rovdjur skiljer sig från många andra former av kriminalitet genom att en viss andel av brotten begås av etablerade personer utan någon kriminell livsstil och att brotten dessutom har stöd hos vissa grupper i samhället. Detta gäller särskilt den mest synliga brottsligheten, det vill säga de fall som inte selekterats bort på vägen till följd av brist på bevis utan som leder till dom och därför får medial uppmärksamhet och blir föremål för debatt. Det är brott som ofta handlar om otillåten skydds jakt för att freda egna djur. Det är brott som sannolikt många personer inte uppfattar som "riktiga" brott, i skarp kontrast till den allmänna uppfattningen om traditionella brott, exempelvis stöld och våldsbrott. Vår föreställning är också att sådana traditionella brott begås av "andra", grupper som vi själva inte tillhör.

Denna tvetydiga inställning till vissa former av grova jaktbrott liknar förhållningssättet till vissa typer av ekonomisk brottslighet (Friedrichs, 1996; Simpson, 2002; Sutherland, 1945). Det har länge varit tydligt att vissa ekobrott inte betraktas som "riktiga" brott. Även vid vissa former av ekobrott är det fråga om etablerade gärningspersoner i legitima verksamheter, som dessutom bedriver en samhällsnyttig verksamhet. Brotten kan också ske med de bästa av avsikter, som att rädda ett företag och bevara tryggheten för dess anställda. Sådana brott riskerar därför att inte tas på lika stort allvar som många traditionella brott. Det kan också uppfattas som känsligt för näringslivet att förknippa brottslighet med företag eller företagare trots att den ekonomiska brottsligheten typiskt sett sker inom ramen för ett företag. Alla företagare är därmed inte ekobrottslingar.

Jaktbrotten, eller snarare vissa av dem, har därför en tvetydig ställning som gör att det är svårt att beskriva brottsligheten på samma direkta och enkla sätt som när det gäller traditionell brottslighet. Vid stöld går det att

tala om tjuvar och gärningspersoner. Vid trafikbrott är det inte några problem att resonera kring bilförare eller bilägare. På liknande sätt som för ekobrotten finns emellertid en risk för kritik när beteckningar som jägare och renskötare används tillsammans med grova jaktbrott. Kritiken kan gälla att de personer som tillhör dessa grupper dras över en och samma kam och att det är olämpligt att sådana grupper förknippas med grov kriminalitet. Det är däremot inte konstigare än att det hos sådana grupper finns tillfälle att begå jaktbrott eftersom de vistas där rovdjuren förekommer och dessutom innehar vapen. Det är också sådana personer, som enligt det befintliga datamaterialet, är registrerade som misstänkta och dömda för grova jaktbrott. Däremot är det naturligtvis endast en mycket liten grupp av jägarna eller renskötarna som begår de grova jaktbrotten. På samma sätt som i andra grupper är jägare och renskötare inte någon enhetlig grupp. I den fortsatta texten används begreppen jägare och renskötare utan annan innebörd än tala om dessa grupper på ett allmänt plan och att det i dessa grupper finns ett fåtal gärningspersoner som begår de grova jaktbrotten.

Teoriernas syfte

I detta avsnitt redovisas några teorier om varför människor begår brott. Dessa teorier har sedan använts som vägledning när de empiriska undersökningarna har genomförts (se avsnittet om undersökningarna). Teorierna ingår även i den förklaringsmodell som tagits fram för att förklara olika aspekter kring den illegala jakten och som är av betydelse för att inte enbart förklara brottsligheten utan också för att kunna identifiera åtgärder för att förebygga eller bekämpa brotten. Modellen har även använts för att strukturera redovisningen av de empiriska undersökningarna.

I de litteratursökningar som gjorts har inte hittats någon litteratur som ur kriminologisk synvinkel behandlar illegal jakt mot rovdjur av sådana arter som finns i Sverige. Den litteratur som redovisas tar upp illegal jakt i allmänhet och försöker förklara gärningspersonernas motiv och drivkrafter. Att dra paralleller från forskning om tjuvjakt till problemen med illegal rovdjursjakt bör dock göras med viss försiktighet. Eftersom jakt på rovdjur i vissa fall är tillåten, kan det vara felaktigt att tillämpa erfarenheterna från rent kriminell verksamhet som tjuvskytte utan urskiljning. I studien används teorier som inte specifikt gäller för jaktbrott.

MOTIV, NEUTRALISERINGAR OCH TILLFÄLLE

Det finns många teorier om varför personer begår brott. Tillsammans ger dessa teorier en splittrad bild som väcker fler frågor än de förklarar.

Coleman (2001) har emellertid kombinerat olika teorier till en gemensam förklarings teori. Enligt Coleman kan brotten förklaras av tre faktorer:

1. motiv
2. neutraliseringar (motivationsdrivande ursäkter)
3. tillfälle till brott.

I det följande undersöker vi dessa tre faktorer.

Motiv

Det finns ekonomiska motiv bakom att skydda tamboskap, jakthundar och renar. Ekonomiska förklaringar finns också för att motverka konkurrens från rovdjur för jakt av annat vilt. Den illegala jakten kan i vissa fall ske inom ramen för en näringsverksamhet, vilket gör att det i grund och botten handlar om ekonomisk brottslighet, som också är Colemans forskningsfält.

Motivet kan även vara spänning. All jakt medför ett inslag av spänning. Rovdjur är svåra att jaga och kan vara farliga (björn). För somliga personer kan detta vara faktorer som gör jakten på rovdjur eftertraktad. Att jaga förbjudet vilt kan för en del personer vara särskilt spännande (Forsyth och Marckese, 1993).

Prestige och status kan också vara motiv för jakt. Att under jakt kunna fälla ett djur uppskattas av omgivning och jaktkamrater. Det gäller särskilt för storvilt, som björn, älg och hjort. Att vara en duktig jägare medför status. Som nämnts kan jakten i vissa fall vara farlig vilket kan göra den särskilt statusfylld eftersom den kräver mod och skicklighet, egenskaper som värdesätts och är eftertraktade (Oshihiro, 1997: 81).

Troféjakt är ytterligare ett motiv som till viss del är kopplat till prestige och status. I en amerikansk studie har attityderna till tjuvjakt i allmänhet kartlagts genom intervjuer med poliser och dömda tjuvjägare (Eliason, 2004). En del av motiven som anges, till exempel troféjakt, kan vara tillämpliga även på illegal rovdjursjakt. Troféjakt innebär enligt studien att djuren som jagas blir symbol för styrka och mod. Att jaga djuren blir då en utmaning, och som symbol för jakten sparar jägaren någon del av det skjutna djuret. Studien visar också att troféjakt i högre utsträckning än annan jakt är kopplad till andra regelbrott, som att använda otillåtna hjälpmedel, skjuta från fordon, användning av otillåten belysning etc.

ILLEGAL JAKT PÅ AV SAMHÄLLET SKYDDADE DJUR KAN OCKSÅ SES SOM EN PROTEST

Illegal jakt på rovdjur kan också ha innebörden av en protest mot myndigheter och det etablerade samhället. Motivet att protestera mot myndigheterna kan även kopplas till den negativa samhällsutvecklingen på glesbygden. Arbetstillfällena har försvunnit och både den offentliga och privata servicen har försämrats. Frustrationen riktas mot politiker och stadsbor och rovdjurspolitiken kan vara en måltavla för denna frustration. En vanlig synpunkt är att de människor som är anhängare av rovdjuren inte behöver konfronteras med de problem som rovdjuren medför. Rovdjursjakten kan därför bli ett sätt att markera traditionella rättigheter. En studie menar att detta är mer vanligt på ekonomiskt utsatta orter, där utnyttjandet av naturtillgångar har varit nödvändigt för att överleva (Sharpe, Norton och Donnelley, 2004: 277). Den illegala jakten kan därför fungera som ett sätt att visa trots mot polis och andra myndigheter. Avogheten mot myndigheterna behöver således inte enbart handla om rovdjursförvaltningen utan kan vara kopplad till annat missnöje med myndigheter och samhällspolitik (Skogen m.fl., 2003).

En återkommande synpunkt i debatten är att de centrala myndigheterna ignorerar problemen och att de lösningar som erbjuds inte fungerar. Det förekommer också kritik mot att för mycket resurser läggs på rovdjursforskningen och rovdjursförvaltningen när resurser behövs i den offentliga servicen (Cinque, 2003:23).

Det finns således flera samverkande motiv bakom att trotsa eller protestera mot en samhällsutveckling och politik som uppfattas som negativ. Denna frustration kan även ta sig formen av hatbrott, se nedan.

Neutraliseringar

Neutraliseringar är lämpliga förklaringar som gärningspersonen tillgriper för att motivera brottet för sig själv. Gärningspersonen gör moraliska bedömningar om sitt beteende och rationaliserar sitt handlande för att "neutralisera" vad som annars skulle leda till känslor av skuld och skam. Vanliga neutraliseringar är till exempel "han förtjänar det" eller "det drabbar ingen fattig". Neutraliseringar är viktiga för att de möjliggör att gärningspersonen kan bryta mot regler och ändå behålla självbilden av en respektabel medborgare (Coleman, 2001). För illegal jakt av rovdjur finns en rad uppsättningar av neutraliseringar, många byggda på fördomar, överdrifter och mytologiserade historier, som att djuren är farliga mot människor, inplanterade av naturvårdande myndigheter, ett resultat av en storstadspolitik som inte tar hänsyn till glesbygdens villkor etc.

I den nyss refererade amerikanska studien (Eliason, 2004) presenterar författaren en samling motiv för tjuvjakt och hur gärningsmännen argumenterar för att neutralisera brotten. För att neutralisera gärningen används ofta argument som att tjuvjakt bedrivs för att få mat. Författaren menar att det är troligt att socialt mer godtagbara argument används för att neutralisera andra, mindre accepterade motiv. Vilka motiv som är de verkliga kan i det enskilda fallet vara svårt att avgöra. Forsyth och Marckese (1993) påpekar att motiven inte alltid leder till handling. Det kan också vara så att motiv konstrueras för att motivera och neutralisera handlingen, drivkrafterna för handlingen behöver inte vara de angivna. Studien visar på att tjuvjakt kan bedrivas för nöjes skull och att motiven konstrueras för att dölja detta.

Tillfälle

För att kunna ägna sig åt illegal jakt förutsätts utrustning, som vapen och ibland snöskoter, kompetens som jägare, och fysisk belägenhet, till exempel legal jakt i områden med rovdjur. De som råkar hamna i en situation där de kan skjuta ett rovdjur och utnyttjar tillfället kan med Weisburds och Warings (2001) terminologi kallas för tillfälllestagare, eftersom de inte aktivt ägnar sig åt tjuvskytte utan begår brott när ett tillfälle råkar uppkomma. Andra gärningspersoner är mer aktiva och kan med samma terminologi kallas för tillfällessökare. Det finns också gärningspersoner med bakgrund i traditionell brottslighet som också ägnar sig åt illegal jakt och några av

dessa kanske kan kallas för traditionella lagöverträdare (Weisburd och Waring, 2001).

Andra teoretiska förklaringar till illegal jakt på rovdjur

HATBROTT

Vissa grova jaktbrott kan inte enbart förklaras av ekonomiska eller andra rationella motiv eftersom de utförts med stor grymhet i syfte att förnedra och plåga djuret. Det finns därför andra motiv bakom och därför finns skäl att även använda teorier om hatbrott. Det är en beteckning på brott som baseras på fördomar, förutfattade meningar och inskränkthet och som aldrig brukar förknippas med djur utan med brott som riktas mot personer med annan hudfärg, etnicitet, religion, sexuell läggning etc. (Brå 2002:4). Många hatbrott kännetecknas också av extrem brutalitet (Perry, 2003, som citerar Levin och McDevitt, 1992).

En annan likhet mellan vissa grova jaktbrott och hatbrott är att brottet inte kan förklaras enbart av relationen mellan gärningspersonen och det specifika offret utan mellan de grupper i samhället som dessa personer representerar. Syftet är därför inte enbart att skada individen utan att undertrycka grupper i samhället. Hatbrotten är därför egentligen ”message crimes” (Perry, 2003:19) För vissa grova jaktbrott har de grymma jaktmetoderna en symbolisk funktion som riktas mot rovdjursanhängare och en samhällspolitik som uppfattas som ett hot mot den egna livsstilen.

Bakom hatbrotten finns rörelser eller grupper (hatgrupper) som kan spela en roll genom att skapa en miljö som understödjer hatbrott (Perry, 2003). Sådana grupper bidrar till ett klimat som kännetecknas av missförstånd, inskränkthet och misstänksamhet.⁷ Vissa hatgrupper presenteras i ”saniterad” form som patriotiska och kan dra till sig personer som är trötta på höga skatter, ruinerade småföretagare och arbetslösa utan att de stämpas som rasister, sexister etc. (Perry, 2003: 40). För de grova jaktbrotten på rovdjur finns vissa paralleller med hatgrupper eftersom det lär förekomma vissa rörelser som är starka motståndare till samhällets rovdjurspolitik och som därmed kan komma att skapa en grogrund för att legitimera illegal jakt.

INLÄRNING OCH KULTUR

Det finns även andra teorier som är värda att nämna. En sådan är differentiella associationer (Sutherland, 1949), som betonar att kriminella värderingar överförs i grupper där medlemmarna har nära relationer till varandra (Sarnecki, 2003). Kriminalitet lärs helt enkelt ut genom social interaktion. I inläringen ingår också hur brotten begås och de motiv, neutraliseringar och attityder som hör till brottsligheten (Lilly m.fl., 1995). Som en följd av

⁷ Perry (2003) betonar vikten av att undersöka hatgruppers betydelse för specifika hatbrott. Kan hatbrotten ses som ett resultat av hatgruppernas verksamhet eller är hatgrupperna en följd av hatbrotten, frågar hon.

inlärningen definierar den enskilde lagreglerna efter vilka som är fördelaktiga respektive ofördelaktiga att följa (Sarnecki, 2003).

I studier har försök gjorts att analysera tjuvskytte utifrån teorier om andra kulturellt betingade kriminalitetsmönster (Forsyth och Marckese, 1993). Forskarna menar att tjuvskytte är en del av en kultur och de teorier författarna arbetat med anger kännetecknen för detta mönster: problem med myndigheter, behov av att visa styrka, sökande efter spänning, behov av att visa sig listig samt självständighet. Studien visar att flera av dessa kännetecken även gäller för tjuvjakt. Enligt denna modell är illegal jakt kulturellt betingad och någonting som går i arv inom familjerna. Tjuvjakten kan kopplas till grupper av människor som är mer eller mindre isolerade från övriga samhället, socialt, ekonomiskt och geografiskt. De som tjuvjagar gör det ofta tillsammans med familjemedlemmar.

I det följande läggs de olika teorierna samman i en förklaringsmodell.

En förklaringsmodell för jaktbrott

MOTIV

Livsstilsinriktade ekonomiska motiv
Olika typer av subjektiva motiv
Bakomliggande personlighetsfaktorer

NEUTRALISERINGAR

Motivationsdrivande bortförklaringar
Bakomliggande kulturella faktorer som underlättar neutraliseringar

TILLFÄLLE

Gärningspersoner
Utrustning
Metoder
Kontrollsituation
Situation

Undersökningarna

I 25 domar för grova jaktbrott avseende rovdjur har gärningspersonerna anmält sig själva i 16 fall. De personer som själva anmält gärningen är mindre brottsbelastade än de som inte anmält gärningen. Gärningspersonerna kan indelas i livsstilare, djurhållare, statussökare och affärsmän, beroende på vilket motiv som föreligger.

Gärningspersonerna är män som har haft tillgång till lagliga jaktvapen. Som motiv för att jaga rovdjur finns, förutom att rovdjuren orsakar skador och problem, även motiv som hat och prestige. Protester mot rovdjurspolitiken kan ge ursäkter för att begå brott.

Eftersom rovdjur kan vara farliga och orsaka skador finns en rad neutraliseringar att tillgå för gärningspersonerna.

Konflikterna kring rovdjuren är en del av en djupare konflikt mellan olika grupperingar i samhället. Benägenheten att vittna om brotten är mycket låg.

Den illegala jakten på rovdjur sker ofta i samband med legal jakt, vilket gör att den är lätt att dölja. Det förekommer fall där rovdjursjakt planeras, men också att jägare under legal jakt skjuter rovdjur om tillfälle ges.

INLEDNING

I det följande redovisas resultatet av de empiriska undersökningar som genomförts. Som nämnts är dessa en genomgång av 25 domar för grova jaktbrott som meddelats under åren 1985-2005. Vidare har förundersökningarna bakom domarna undersökts i fem utvalda ärenden. En genomgång har också skett av fem utvalda förundersökningar som inte lett till åtal och dom. Dessa personer (i 25 domar och fem förundersökningar) har sedan kontrollerats mot olika register, bland annat belastningsregistret. Slutligen har femton intervjuer genomförts.

Resultatet av undersökningarna har redigerats i enlighet med den i föregående avsnitt redovisade förklaringsmodellen, som togs fram med hjälp av litteraturgenomgången. Varje undersökning redovisas inte var för sig utan sker integrerat. Resultatet förankras också löpande i den litteratur som finns. Som ett resultat av undersökningarna redovisas en reviderad förklaringsmodell nedan.

Gärningspersonerna

AKTIVA JÄGARE

Den gemensamma nämnaren för gärningspersonerna i de flesta fall som lett till åtal och dom är att de tillhör jägarkollektivet. Med detta avses enbart att de har kompetens att jaga och har tillgång till lagliga vapen.⁸ Det kan alltså både vara fråga om jägare som är medlemmar i jägarorganisationer och sådana som inte är det.

⁸ I några av fallen framgår inte detta.

Vidare framgår av det studerade materialet att flera av dem som misstänkts för jaktbrott, alltså förekommit i de nedlagda förundersökningarna, har ett omfattande vapeninnehav, vilket tyder på ett stort intresse för jakt.

MÄN I ALLA ÅLDRAR

Samtliga gärningspersoner i de fall som lett till åtal är män. Deras ålder vid gärningstillfället är mellan 18 och 72 år.

JAKTGÄSTER

En del av de jägare som blivit åtalade för rovdjursjakt har varit jaktgäster och alltså boende på annan ort.

KATEGORISERING AV GÄRNINGSPERSONERNA

Uppdelningen i grupperingar nedan är ett försök att kategorisera dömda personer. En stor del av den grova jaktbrottsligheten är dold. Kategoriseringen av gärningspersonerna bygger på domstolsmaterialet och på uppgifter som lämnats av intervjupersonerna. Personer som arbetat med rovdjursfrågorna ger en delvis annan bild av gärningspersonerna än vad som går att utläsa ur domarna. Den information som lämnats av intervjupersonerna ger också en uppfattning om vilka personer som begår de jaktbrott som inte leder fram till åtal.

För att illustrera under vilka omständigheter brotten kan begås ingår några litterära avsnitt som beskriver fiktiva typfall av illegal rovdjursjakt. På grund av risken för bakvägsidentifikation har det inte varit möjligt att referera innehållet i domar utan typfall har konstruerats. Dessa skulle kunna vara verkliga typfall.

LIVSSTILARNA

En gruppering är de personer vilkas livsstil upplevs som hotad av rovdjuren. Det gäller framför allt dem som jagar mycket i områden där rovdjur finns. De är i regel starkt knutna till sin ort, har god lokalkännedom och kan ha en privat situation, till exempel arbetslöshet, som gör att jakten är ett särskilt viktigt inslag i livsföringen. Kunskapen om jakt och natur är i regel stor. Frustrationen över rovdjurspolitiken kan vara stark, eftersom den upplevs som ett direkt hot mot något man upplever som mycket betydelsefullt. Den illegala jakten skapar också en gemenskap mot myndighetsvärlden. Jägarna i denna grupp upplever också konkurrens om viltet. De agerar ensamma eller i små, täta grupperingar. Rovdjursjakten sker ofta i samband med annan jakt men även regelrätt rovdjursjakt kan bedrivas.

En del personer ur denna grupp har en annan kriminell belastning och kan vara våldsbenägna, vilket påverkar omgivningens vilja att anmäla brott. I gruppen finns även socialt etablerade personer, som har stort intresse för jakt och skytte och lägger ned betydande belopp på vapen. Även för dessa personer kan jakten vara mycket viktig och minskade möjligheter att jaga kan skapa stark frustration.

Personer i gruppen förekommer i begränsad omfattning i domsmaterialet. Av de förundersökningar som inte lett till åtal finns ett fall där en grupp

av personer misstänktes för brott. Gruppen uppvisade likheter avseende social situation och tidigare lagföringar, samtliga var aktiva jägare. En sådan gruppering kan tänkas ha både motiv och tillfälle att bedriva jakt på rovdjur. Flera intervjupersoner vittnar om att sådana grupperingar förekommer här och var. Förmodligen är också förmågan att dölja brotten stor.

Typfall 1: Illegal jakt på varg i samband med älgjakt

Nu hade höstmörkret börjat komma smygande och det var dags för den årliga älgjakten. Några större förändringar hade inte skett i det lilla jaktlaget förutom att en viss föryngning hade ägt rum. När fadern blev för gammal tog sonen vid i laget. Det var så det gick till. Jaktlaget bestod mest av vanligt folk från trakten, praktiska karlar som kan resa ett hus och svetsa en säker fog. Hos några av jägarna var det lite si och så med att följa de regler som gäller för jakten.

Dagen före premiären tittade jaktlaget över jaktstugan och reparerade några jaktorn. Dagen därpå hade himlen öppnat sig och det var omöjligt att jaga under förmiddagen. I stället togs flaskorna fram. För en av jägarna blev det litet för mycket. Han var sedan oförmögen att delta i jakten, som kunde påbörjas under eftermiddagen. De brukade jaga från ljusets inbrott tills det blev mörkt. Fyra jägare gick till sina skjutpass medan två tog hunden för att påbörja drevet. Älgjakten hade börjat. Långt skjutavstånd i kombination med lite premiärnerver och för mycket brännvin ledde till en dålig start på jakten. Det bar sig inte bättre än att en älg skadesköts, men med hundens hjälp kunde älgen spåras till ett angränsande jaktområde. Efter kontakt med det andra jaktlaget kunde så småningom den skadskjutna älgen avlivas.

Nästa dag fortsatte jakten och område drevs av på nytt. På håll hörde en av jägarna hunden skälla, eller snarare gnälla som av rädsla. Kort tid därefter hördes flera skott avlossas. En av jägarna hade skjutit på en varg. Vargen hittades död några hundra meter från skottplatsen. Den visade sig då vara sändarmärkt. När de andra jägarna kom fram och såg den döda vargen blev de chockade över vad som hade hänt. Några ansåg att det var rena galenskapen att ge sig på vargen. Efter mycket diskussion beslöt de sig för att gräva ner det döda djuret i en våtmark. De lade det döda djuret i en plastpåse. Sändaren skars av och sköts sönder.

Vid den tekniska undersökningen grävdes det döda djuret upp. Veterinärbesiktning konstaterade senare via obduktion och röntgen att djurkroppen var en varghona. Det var därför fråga om jaktbrott och eftersom varg är ett sällsynt och värdefullt villebråd är jaktbrottet grovt.

Kommentar: Kategorin livsstilare. Brottet sker i samband med reguljär jakt och är inte planerat i förväg (tillfällästigare).

Typfall 2: Jakt med snöskoter på lodjur

Rotorbladen blänkte i solen när polishelikoptern girade och följde de båda skoterspårerna från de öppna fälten in mot ett glest skogsområde. Från luften såg det ut som skidspår från en ostadig nybörjare som ibland kunde hålla ihop benen för att i nästa ögonblick hjälplöst finna att pjäxorna gled isär. Dagens uppdrag handlade emellertid inte om några nybörjare i snöriket utan om personer som både kunde köra skoter och döda lodjur.

Vid spakarna satt piloten och tänkte att helikopter är ett överlägset spaningsverktyg för att upptäcka misstänkt illegal jakt på rovdjur. Från helikoptern kan stora ytor övervakas och skoterspår kan följas från skottplatsen tills

spåren tar slut, i bästa fall finns också gärningspersonen där. Han visste inte då hur rätt han hade i sina bedömningar.

Tidigare under dagen hade en erfaren naturvårdare kontaktat miljöåklagaren via mobiltelefon efter att ha sett kombination av spår från lodjur och snöskoter samt en blodig slaktplats. Det kunde bara betyda en sak, snöskotrar hade förföljt ett lodjur för att sedan göra slut på det. Naturvårdaren kunde ge en exakt GPS-position och det skulle sedan visa sig vara avgörande för att snabbt kunna dirigera polisen till rätt plats.

Miljöpolisen hade omedelbart kontaktats av åklagaren och som tur var hade Rikskriminalpolisen en ledig helikopter. Nu gällde det att slå till snabbt medan spåren var färska. Allt för ofta hade polisen kommit för sent när både blod och skoterspår hade utplånats. Två patruller med poliser hade omedelbart gett sig iväg på skoter, den ena för att göra en brottsplatsundersökning vid slaktplatsen och den andra för att kunna dirigeras av helikoptern i syfte att hitta gärningspersonernas skotrar. Detta var beprövad teknik, att arbeta på två tåter och göra nödvändiga insatser samtidigt.

Innan polisens snöskotrar hade nått fram till slaktplatsen följde helikoptern spåren fram till denna punkt i terrängen för att kunna fastställa var jakten hade börjat. Ungefär en mil bort ändrades skoterspåren markant. Fram till skottplatsen hade jägarna förföljt lodjuret genom att försöka köra med en lucka mellan sig för att ha handlingsfrihet för kursändringar åt båda hållen. Före det hade snöskotrarna kört efter varandra och piloten drog därför slutsatsen att jägarna hade upptäckt lodjuret en bra bit från skottplatsen. Det betydde att lodjuret hade förföljts en lång sträcka och måste ha varit närmast utmattat innan det slutligen mötte sitt öde. Ett lodjur är närmast chanslöst mot dagens snabba snöskotrar.

En polisskoter hade nu kommit fram till slaktplatsen och kriminalteknikerna började ta prover. En av teknikerna upptäckte blodspår även ett stycke före slaktplatsen. Där hade också en av förföljarnas skotrar kraftigt svängt åt vänster och allt tydde på att lodjuret först hade körts över, skadats och sedan förföljts ytterligare ett stycke för att sedan avlivas. Kriminalteknikerna började sedan leta efter patronhylsor, som är ett viktigt bevismedel för att binda vapen till brottet. Egentligen är det en vanlig mordutredning vi håller på med, tänkte den ene teknikern medan helikoptern drog förbi.

Helikoptern följde sedan den andra polisskotern, som inte hade någon svårighet att köra efter skoterspåren i snön. Efter skogspartiet fortsatte spåren över några fält för att slutligen försvinna in på en gårdsplan. Från helikoptern kunde piloten inte se skoterspår från något annat håll och allt tydde därför på att de hade kommit fram till den plats där de kunde finna både gärningspersoner, snöskotrar, vapen och kanske till och med resterna av ett skjutet lodjur.

I kikare registrerade de båda polismännen röken från skorstenen, i övrigt var det lugnt. Helikoptern återvände till hemmabasen och en polispatrull från närmaste station tillkallades för att medverka vid gripandet. Kriminalteknikern vid slaktplatsen varslades per radio för att senare kunna ta sig till gården för att göra en undersökning av skotrar och annat fynd. Åklagaren, som från polisens ledningscentral hade följt aktionen, fattade ett omedelbart beslut om husrannsakan.

Polisbilen körde in på gårdsplanen samtidigt som polisens skoter kom fram till gården. I köket kunde två personer gripas och i en ryggsäck hittades en pistol och två avskurna lodjursöron. Det fanns också rester av blod som senare kunde bindas till slaktplatsen. De gripna personerna berättade var de hade grävt ned lodjuret. Senare undersökning visade att ägaren till pistolen saknade licens. Vid sidan av att gärningspersonerna hade dödat ett skyddat

vilt, hade de också använt sig av otillåtna jaktmetoder som snöskoter, och otillåtet vapen som pistol, dessutom illegalt. Jakten hade också kännetecknats av stor grymhet och hänsynslöshet. Vid förhören förklarade gärningspersonerna att ”rovdjur inte ska finnas här”.

Kommentar: Livsstilare som antingen råkade upptäcka ett rovdjur eller aktivt sökte efter rovdjur i syfte att döda. Att de var beredda på att när som helst kunna döda visade innehavet av den olagliga pistolen som medfördes under färden.

DJURHÅLLARNA

En annan gruppering är de som har tamdjur. I nio fall gäller åtalen personer som antingen är lantbrukare eller renskötare. Dessa personer upplever ett ekonomiskt men kanske framför allt känslomässigt hot från rovdjuren. Deras närvaro gör att djurhållningen blir komplicerad och medför en ständig oro för att något ska hända. Även dessa personer kan uppleva att deras situation inte tas på allvar. I denna grupp ingår alltså lantbrukare som dömts för att ha bedrivit otillåten skydds jakt. Det är tänkbart att dessa personer är intresserade av att gärningen blir känd för att visa problemen med rovdjur. Som grupp är djurhållarna med stor sannolikhet överrepresenterade i lagföringsstatistiken.

Typfall 3: Tamdjursägare som skjuter varg i hästhagen (otillåten skydds jakt)

Det var sista gården längs vägen. Sedan tog skogen över. Här fick man sköta sig själv och det var nog en tio år sedan en polisbil senast hade varit framme. De hade kört fel förstås. Denna gång var det emellertid lantbrukaren själv som hade ringt till polisen. I utkanten av den nordliga betesmarken låg nämligen en skjuten varg.

Bakgrunden till polisens besök och den döda vargen hade att göra med gårdens drift. Lantbrukarfamiljen hade en besättning av mjölkkor, men även några travhästar. De senare var mest en hobby, men i bakgrunden fanns drömmen om att förbättra ekonomin och inte minst kompensera för de ständigt försämrade mjölkpriserna. Under denna tid var djuren ute på bete och korna fanns närmast ladugården nära till mjölkningen medan hästarna och det nya fölet var en bit bort på det nordliga betet.

Förr i tiden var vargen vanlig i denna bygd och äldre släktingar hade berättat om att de som barn hade hört historier om vargar som rev djuren och vargjakter med gevär och fällor. Detta var nu en gång historia, men på senare år hade de återigen börjat få kännning av varg. Enligt lokaltidningen hade flera personer sett varg.

Några gånger hade till och med grannar med egna tamdjur ringt och varskott om vargen, men hittills hade de inte fått syn på något djur. Lantbrukaren började därför ta till vana att gå upp till hästarna några gånger per dag för att titta till dessa. Det lugnade också hans nerver att se de betande djuren men för sin inre syn såg han då och då resultatet från ett hastigt besök av vargen. Han var särskilt bekymrad över fölet. På dessa turer hade han alltid med sig älgstudsaren, som beredskap.

Denna tidiga morgon var han återigen på väg till hästarna. När han befann sig ett hundratal meter från betet upptäckte han svart skugga komma glidande inifrån hästhagen. Vargen rörde sig mot hästarna och lyfte huvudet som för att vädra mot djuren. Lantbrukaren skyndade därför upp för slänten

för att avvärja vargens anfall. Han tog sikte och sköt först ett skott och där- efter ytterligare ett. Han var en van jägare och vargen stupade. Han kontrol- lerade hästarna och konstaterade att inga djur var rivna.

Han bar den döda vargen till hörnet av hagen för att den lättare skulle kunna hittas av myndigheterna. Sedan gick han till mangårdsbyggnaden och ringde polisen. Det blev polisutredning och han menade att som djurägare väntar man inte på att vargen ska anfalla tamdjuren när vargen redan är i hagen. Hästarna är därmed i omedelbar fara. Han har inget emot vargar, men vill inte ha dem bland sina djur.

Kommentar:

Otillåten skydds jakt bedriven av tamdjursägare. Lantbrukare som hamnat i en kritisk situation som inte räknades som skydds jakt. För skydds jakt krävs att det ska vara ett förnyat angrepp och att det därför i princip krävs ett ska- dat djur innan rovdjur får skjutas.

STATUSSÖKARNA

En tredje grupp är de som har mindre socialt acceptabla motiv för rov- djurs jakt. Här återfinns bland annat jägare som tillfälligt vistas på en ort och som kan drivas av den prestige det i vissa jägarkretsar medför att ha skjutit ett rovdjur. Denna jakt kan bedrivas i samband med legal jakt men man överträder vissa bestämmelser för att få skjuta det man önskar. I denna grupp är rovdjursmotståndet förmodligen inte det starkaste motivet, det finns i varje fall inte objektiva motiv för att tycka illa om rovdjur. Per- soner i denna grupp tar gärna troféer och lägger ned mycket pengar på utrustning. Eftersom personerna oftast är socialt etablerade är benägen- heten att begå brott troligen liten. Brottsligheten sker därför i former av vissa överträdelser i samband med legal jakt.

AFFÄRSMÄNNEN

En fjärde grupp är de som drivs av pragmatiska/ekonomiska skäl, till exem- pel de som ägnar sig åt handel med hotade djur. Denna brottslighet är troligen inte värdeladdad utan har mer kopplingar till annat kriminellt beteen- de. Mycket tyder på att det finns etablerade nätverk för försäljning av skinn och liknande. Personerna som jagar rovdjur för försäljning är troligen mycket få till antalet. Kunskapen om dessa personer är mycket bristfällig, och några personer ur gruppen förekommer inte i domsmaterialet. Däremot vittnar flera intervju personer om att hanteringen förekommer.

Motiv

I det följande redovisas de motiv för brotten som framkommit i domar, för- undersökningar och intervjuer.

OBJEKTIVA OCH SUBJEKTIVA MOTIV

Motiven för att döda rovdjur kan indelas i två grupper, objektiva och sub- jektiva motiv. De objektiva motiven tar sikte på de ekonomiska skador som exempelvis lantbrukare drabbas av när deras djur blir rivna av rovdjur. De objektiva motiven framstår som starka eftersom de är livsstilsinriktade.

De subjektiva motiven är känslomässiga och därför svårare att fastställa. Som tidigare nämnts kan utifrån forskningen kring tjuvskytte nämnas känsla av spänning, frustration mot samhället, troféjakt, och status (Eliason, 2004; Forsyth och Marckese, 1993)

Det finns troligen inte ett renodlat motiv när brotten begås, utan en blandning av både subjektiva och objektiva motiv. Det är inte heller säkert att gärningspersonerna kan uppge sina motiv. Redovisningen nedan består därför av två grupperingar med ekonomiska motiv att jaga rovdjur kopplade till livsstil, och en uppräknning av andra tänkbara motiv.

LIVSSTILSINRIKTADE EKONOMISKA MOTIV

SKYDDA TAMBOSKAP OCH RENAR

Det kanske mest självklara motivet att jaga rovdjur är att de kan angripa tamdjur. Dessa har ett ekonomiskt värde och i äldre tid var rovdjuren ett konkret hot mot människors överlevnad.

För de grupper som berörs har statliga ersättningssystem utarbetats. Två sådana grupper som får ersättning är renskötare och lantbrukare. I renskötselområdet betalas ersättning för konstaterade rovdjursförekomster, skador behöver inte redovisas för att ersättning ska utbetalas. De statliga medlen fördelas till olika samebyar av Sametinget. För år 2005 finns 48,5 miljoner kronor avsatta för att ersätta rennäringen. Skador utanför renskötselområdet ersätts för varje skadat eller dödat djur. Länsstyrelsen svarar för besiktning av skador. Om skadorna varit möjliga att förutse krävs att tamdjursägaren gjort förebyggande åtgärder för att eventuella skador ska ersättas. För sådana förebyggande åtgärder, till exempel elstängsel, kan bidrag sökas hos länsstyrelserna. Enligt en intervjuperson är det ett problem att rovdjuren förflyttar sig över stora områden och oväntat kan dyka upp utan att djurägare har vidtagit skyddsåtgärder.

Motivet att skydda tamdjur handlar inte bara om ekonomi utan också om att skydda djuren från att fara illa. Risken för att de egna djuren ska angripas och plågas kan i trakter med täta rovdjurstammar vara ett ständigt orosmoment. Ett rovdjur kan orsaka stora skador på en djurpopulation, en varg som angriper en fårbesättning eller en renhjord kan döda och skada ett stort antal djur. Därför har det ansetts rimligt att det finns möjligheter att döda angripande rovdjur trots att rovdjuren är fredade. Rovdjursdebatten handlar till stor del om hur omfattande rätten till skydds jakt ska vara.

En intervjuad polis uppger följande om lantbrukare och rovdjursjakt:

”Det är ett jättegäp mellan de nyss nämnda kategorierna [jägare som är ute efter att döda rovdjur] och de småbrukare med välskötta praktdjur som fredar sina djur mot rovdjursangrepp. Det är denna grupp som döms till hårda straff när de fredar sina djur och det är svårt att upprätthålla lagen när sådana personer döms.”

Liknande uppfattningar framförs av några ytterligare intervjupersoner och även i andra studier (Eriksson, 2005: 36).

Jägarna upplever att rovdjuren tär på viltstammarna, i vissa fall så hårt att det inte är möjligt att jaga. Tillgången på vilt har de senaste årtiondena varit god, men om konkurrensen om viltet hårdnar och tillgången på vilt minskar bidrar det till rovdjursmotståndet. Enligt flera intervjupersoner är det en vanlig åsikt bland jägare. Uppfattningen är också att rovdjursstammarna kan bli för stora och på längre sikt förstöra viltstammarna.

En annan aspekt är att jakthundar kan angripas och dödas av rovdjur, vilket gör att jakt med lös hund försvåras. Detta kan upplevas som ett stort ingrepp i människors liv när hunden inte bara har ett ekonomiskt utan också ett stort känslomässigt värde. Hunden är en "familjemedlem" som en jägare uttryckte det. Förluster av jakthundar kan bidra till rovdjursmotståndet. Jägarorganisationerna betonar också att rätten till försvar av tamdjur måste stärkas.

Från jägarhåll framförs argumentet att om jägare skulle få rätt att skydda sina hundar under ett pågående angrepp skulle acceptansen för rovdjurspolitiken öka och därför skulle färre rovdjur skjutas illegalt än vad som nu är fallet. Eftersom det är sällan som en jägare befinner sig på samma plats som hunden och det angripande rovdjuret, och därför ändå inte kan skjuta, skulle antalet rovdjur som skjuts i dessa situationer inte bli särskilt stort.

Motståndet mot rovdjur är starkt bland dem som har intressen som hotas av rovdjuren. Men av betydelse är också hur de värderar dessa intressen. Det är inte givet att jägare är motståndare till rovdjur. De jägare för vilka jakten är en viktig del av livet är ofta mer kritiska (jfr. Cinque, 2003: 33). Livsstilen och den sociala situationen har därför betydelse för attityden. En intervjuperson uppgav att det finns vissa personer för vilka jakten är allt. Sådana personer kan uppleva minskade möjligheter till jakt som stora ingrepp i tillvaron. En intervjuperson pekar också på att det finns stora attitydskillnader inom jägarkåren.

ÖVRIGA MOTIV

TROFÉJAKT OCH STATUS

I en del av de studerade rättsfallen framgår att troféer har tagits från de dödade djuren, till exempel huvuden, öron, klor, tänder och svansar. Anledningen är förmodligen inte ekonomiska skäl utan att det handlar om troféer, även om det förekommer personer som bedriver handel med delar från rovdjur (se nedan). Bruket att ta troféer förekommer även då djuren dödas i nödsituationer och tyder på att det ligger viss status i att skjuta ett rovdjur. En intervjuperson säger: "Det krävs en viss kunskap, man skall vara duktig och man tycker säkert att det är spännande." En annan intervjuperson menar att det förekommer mycket prat och skryt om rovdjursjakt, men att det är svårt att avgöra sanningshalten i detta.

I några av domarna har de åtalade personerna varit jaktgäster, det vill säga jagande besökare boende på annan ort. Jaktgäster har troligen mindre objektiva motiv för illegal jakt, förutom att skydda eventuella jakthundar, och har förmodligen inte heller något direkt intresse av att minska rovdjurens belastning på viltstammarna på den ort där de tillfälligtvis jagar.

HAT MOT ROVDJUR

Synen på djur och natur har förändrats under det senaste århundradet. Jakt bedrevs förr i tiden ofta med plågsamma metoder och detta gällde speciellt rovdjur. Jakten rättfärdigades med att rovdjuren var grymma djur som inte förtjänade bättre. Det verkar som om denna syn lever kvar på vissa håll. Särskilt gäller detta varg och järv, som i större utsträckning än björn och lo river tamboskap.

Det har i flera fall upptäckts att illegalt eller trafikdödade djur, framför allt varg, har haft gamla skottskador. Sedan år 1984 har fem vargar hittats med sådana skador (statistik från Skandulv). I tre av de studerade rättsfallen har djuren också skjutits med för kläna kalibrar, det vill säga med vapen som inte är tillåtna för den jakt som de har använts för. Det har vid ett flertal tillfällen i olika delar av landet hittats otillåtna fångstredskap som utsätter djuren för lidande. Även förgiftade djurkadaver har hittats, en otillåten jaktmetod som också kan vara mycket plågsam. Att jakten bedrivs på ett plågsamt sätt tyder också på att djuren av en del personer ses som hatobjekt och att syftet med jakten inte enbart handlar om att få bort djuren.

HANDEL MED SKINN, TROFÉER OCH KÖTT

Skinn och troféer från rovdjur har ett värde på den svarta marknaden. En del av de djur som hittas har berövats skinn och huvuden. Det tyder på att det finns möjlighet att sälja sådana föremål, något som för övrigt är brottsligt (46 § JL). En intervjuperson menar att viss handel med skinn och liknande är beställningsjobb. Av statistiken från SVA framgår att upphittade djurkadaver i några fall saknar skinn. En intervjuperson uppger: ”Det har hittats någon gång en större härva om man hittar uppstoppade djur, tullen har gjort beslag. Men det är ytterst sällan.”

RÄDSLÅ

Björnstammen har vuxit på senare år och några intervjupersoner menar att den blivit för stor. Björnar dras ibland till bebyggelse för att söka mat och det har förekommit att björn har dödat människor. Detta kan skapa grogrund för illegal jakt.

Det finns också uppfattningar om att vargar är farliga för människor. Det cirkulerar många gamla historier om hur vargar angripit och dödat barn, menar flera intervjupersoner.

BAKOMLIGGANDE PERSONLIGHETSFAKTORER

TIDIGARE BELASTNING

Det går, utifrån det material som gåtts igenom, inte att tala om någon typisk rovdjursjägare, däremot finns det olika grupperingar med gemensamma drag. Av de 34 personer som åtalats för jaktbrott hade tio lagförts för även andra brott. Fyra personer hade lagförts för mer än ett brott, ingen hade dock lagförts för mer än tre brott utöver jaktbrottet. Det förekommer att gärningspersoner tidigare, före det grova jaktbrottet, avtjänat fängelsestraff

och det finns också exempel på återfall i jaktbrott. Några personer var dömda för förmögenhetsbrott (BrB 8-12 kap.). Av intresse är att dessa tidigare straffade personer (med något undantag) inte själva anmält jaktbrottet.

De personer som åberopat skydds jakt och nöd hade få eller inga övriga lagföringar. (Lagföringsundersökningen upptar bara övriga fällande domar och strafförelägganden, åtal som lett till friande dom finns alltså inte med, inte heller ordningsbot.) Enligt tidigare undersökningar är runt 37 procent av svenskfödda män lagförda för något brott (Brå 2000:3). De som åtalats för jaktbrott är således i genomsnitt något lägre brottsbelastade än genomsnittsbefolkningen, de personer som själva anmält gärningen är påtagligt lägre brottsbelastade.

De personer som ingått i de förundersökningar som inte lett till åtal bekräftar att gärningspersonerna har varierad brottsbelastning. Av 19 personer var nio lagförda för andra brott. Den kriminella belastningen varierade mellan inga lagföringar alls till tre lagföringar. Ingen hade tilldömts fängelsestraff, ingen hade lagförts för jaktbrott. Påfallande många av personerna i denna grupp var dömda för förmögenhetsbrott.

I de fem studerade förundersökningarna utgör de personer, som på något sätt misstänkts för att ha varit inblandade, ett varierande antal personer, från en person till sju personer. Värt att notera är att i en förundersökning misstänktes en grupp personer där samtliga var lagförda för andra brott. Lagföringarna varierade i antal mellan en och tre stycken.

Det ska understrykas att på grund av undersökningsmaterialets storlek går det inte att dra några generella slutsatser. Redan nu kan därför sägas att kunskapen måste öka om de personer som aldrig åtalas.

ATTITYD TILL ROVDJUR

Tre av dem som åtalats för brott hade uttalat rovdjursmotstånd och uttryckt detta under rättsprocessen. Det framgår av domar och polisförhör. En åtalad person uppger till exempel att det inte är någon hemlighet att han ogillar rovdjur. Även om brottet inte erkänts finns benägenheten att uttrycka aversion mot rovdjur. Det gemensamma för dessa personer är att de har varit tamdjursägare eller renskötare och därför har haft objektiva motiv för jakten. Motståndet kan kopplas till den skada rovdjuren orsakar och verkar i högre grad gälla varg och järv än björn och lodjur.

Slutsatsen är därför att det är en mindre andel av dem som döms som är tidigare brottsbelastade och som dessutom mer eller mindre aktivt söker att döda rovdjur. I den grupp personer som aldrig åtalats finns visserligen en variation, men en grupp utgörs av kriminellt belastade personer som till och med systematiskt letar efter rovdjur för att döda dem. Hos denna grupp kan brottsligheten bedrivas i organiserad form.

Neutraliseringar

"ROVDJUR ÄR FARLIGA OCH STÄLLER TILL SKADA"

En central fråga i rovdjursdebatten är angreppen på tamdjur. År 2003 ersattes skador på 490 tamdjur, exklusive hundar.⁹ De som berörs är i huvudsak lantbrukare och renskötare. För renskötarna innebär rovdjuren inte bara att renar dödas utan också att renhjordar splittras och renskötseln försvåras. Att rovdjuren orsakar skador och därför bör skjutas även om det innebär en överträdelse av reglerna är en neutralisering som ligger till hands, särskilt när lagstiftningen uppfattas som felaktig.

"ROVDJURSPOLITIKEN ÄR ORÄTTFÄRDIG"

Det är en vanlig åsikt att besluten om rovdjuren tas över huvudet på människor som är berörda. Missnöjet riktas också mot rovdjursförvaltningen.

Lantbrukarnas riksförbund uttrycker skepsis till de delmål om varg som satts upp och menar att spridningen av varg borde ske långsammare. De fällande domar som avkunnats gällande lantbrukare som skjutit varg under angrepp har vållat mycket upprördhet. Lantbrukarorganisationen anser att rättstillämpningen slår fel och att rätten till försvar av tamdjur måste utökas (Rovdjursuttalande vid LRF-stämman 2005-06-01). Svenska Jägareförbundet menar att skydds jakt måste få bedrivas när hundar utsätts för rovdjursangrepp.

Eftersom det förekommer problem med tamdjur som angrips finns en risk för att dessa motiv används av personer som inte själva är berörda av problemen och att motiven används för att neutralisera illegal jakt.

En intervjuperson uppger också att många inom jägarkretsar har förväntat sig att alla rovdjur ska vara jaktbara. Detta var något som diskuterades av rovdjursutredningen (SOU 1999:146, s 220 f). Förslagen om skydds jakt konkretiserades inte i propositionen (prop. 2000/01:57). Att så inte har blivit fallet bidrar till en känsla av att den politik som förs är ett svek och att de personer som jagar illegalt inte har ansvar för detta, det är politikernas fel att läget är som det är. En annan intervjuperson framhåller också att den kompromiss som rovdjursutredningen innebar till viss del frångicks i propositionen. Därför har rovdjurspolitiken inte accepterats av alla intressenter.

"ROVDJUREN ÄR INPLANTERADE"

Det har, både i Sverige och i Norge, förts fram teorier om att den svenska vargstammen är inplanterad. Ursprunget ska bland annat ha varit att skogsbolagen ville minska antalet klövvilt, som skadar den växande skogen (Cinque, 2003). På sina håll är uppfattningen mycket utbredd och det påstås att myndigheter och djurparker i hemlighet släpper ut rovdjur i naturen. Trots att forskningen försökt motbevisa detta lever uppfattningen kvar. En del ser det därför som en skyldighet att jaga rovdjuren eftersom de kommit ut i naturen på ett icke lagligt sätt. Rovdjursmotståndet är då i hög

⁹ Enligt Naturvårdsverkets statistik.

grad knutet till myndigheternas påstådda agerande och frustration över detta.

"JAG BESTÄMMER ÖVER MIN EGEN MARK"

Det finns en politisk dimension i rovdjursfrågorna, som handlar om hur långt den privata äganderätten sträcker sig. För en del personer innebär rovdjurspolitiken en inskränkning av möjligheterna att utnyttja sin mark för till exempel jakt. Möjligheten att bedriva jakt har också ett ekonomiskt värde. Den offentliga synen på naturen, ambitionen att bevara en biologisk mångfald, hamnar då i konflikt med privata intressen. Konflikten återfinns i flera miljöpolitiska frågor, till exempel när det gäller offentligt skydd av privatägda och ur biologisk och ekologisk synvinkel värdefulla naturområden.

BAKOMLIGGANDE KULTURELLA FAKTORER SOM UNDERLÄTTAR NEUTRALISERINGAR

NY KRIMINALITET SOM TAR TID ATT SLÅ IGENOM

Tanken på en samexistens mellan människor och rovdjur är relativt ny. I Sverige fanns systemet med skottpeng, det vill säga en statlig ersättning för skjutna rovdjur, i vissa delar kvar ända till sextioalet. Den sedan lång tid dominerande attityden till rovdjur var att de enbart var ett problem som skulle undanröjas. Att jakt på stora rovdjur är kriminellt är alltså en relativt ny företeelse. I äldre tid sågs rovdjur som ett hot och jagades hårt. Som en följd av denna jakt var flera rovdjursarter, bland andra vargen, nästan utrotade vid 1960-talet, när rovdjuren fredades.¹⁰ Eftersom rovdjursstammarna var små uppstod inte heller problem med illegal jakt förrän några årtionden senare när stammarna växt.

Det tar tid innan ny lagstiftning får en förankring, i synnerhet som regleringen för inte särskilt länge sedan uppmuntrade jakt på rovdjur. Den nuvarande rovdjurspolitiken kan kopplas till den miljölagstiftning som växt fram under 1900-talet. En tidig form av naturskydd, som bland annat genomfördes i form av nationalparker, byggde på idén att vissa naturområden var värdefulla och skulle bevaras till eftervärlden. Under senare tid har bevarandeambitionen kommit att omfatta även den biologiska mångfalden, djurlivet är en del av naturmiljön som ska bevaras (1 kap. 1 § miljöbalken). Eftersom många mänskliga verksamheter kan motverka denna ambition är grundtanken i den nuvarande miljöskyddslagstiftningen att ekonomiska intressen och skyddet för den yttre miljön ska balanseras (2 kap. 7 § miljöbalken; se även Ebbesson, 2003: 18). Rovdjurslagstiftningen kan jämföras med dessa tankegångar. Rovdjuren har ett värde och ska skyddas även om det kan medföra olägenheter för lantbruk och renskötsel. Miljörätten som sådan är ett jämförelsevis nytt rättsområde, och det tar tid att etablera nya attityder. I rovdjursfrågan är balanseringen särskilt svår, eftersom de negativa effekterna inte bara omfattar ekonomiskt kompensbara skador, utan även diffusa faktorer som människors oro och upplevelse av ingrepp i livsstilen.

¹⁰ År 1967 infördes huvudregeln att allt vilt är fredat om inte undantag görs för jakt.

Det finns anledning att anta att vissa av dem som bedriver rovdjursjakt lever i ett äldre kulturellt mönster när det handlar om rovdjurens plats i naturen. Ny lagstiftning, som bygger på nya tankegångar kring djur och natur, har särskilt svårt att göra sig gällande när traditionerna är starka. Jakten kan då bli ett hävdande av egna värderingar. Att rovdjursmotståndet är starkare i glesbygd beror delvis på att det är där som problemen uppstår, men också att där av tradition finns ett annat förhållningssätt till naturen, där rovdjuren setts som problem (och då inte bara stora rovdjur utan även till exempel rävar och hökar). Vargen har traditionellt sett varit en symbol för den onda, hotfulla naturen; en syn som funnits bland annat i USA, ett land med en historia av kolonisation och nybyggare (Sharpe, Norton och Donnelley, 2001: 61). Jakt och vapen kan därför ingå i ett kulturellt mönster (jfr. Kohn, 2004). Trots att levnadsförhållandena förändrats radikalt verkar det alltså som om denna attityd lever kvar på många håll.

ROVDJURSFRÅGAN SPEGLAR KULTURELLA KONFLIKTER: UNGA MOT GAMLA, STAD MOT LAND

Det är viktigt att poängtera att bilden av rovdjursmotståndet är nyanserad. Att dela in människor i rovdjursvänner och rovdjursmotståndare är en grov förenkling, likaså att glesbygdsbor överlag är rovdjursmotståndare. Det går inte heller att generellt säga att vissa grupper är positiva eller negativa till rovdjur, även om motståndet är starkare bland jägare och djurägare i trakter med rovdjursförekomster. En tydlig skillnad finns när det gäller ålder. Både svenska och internationella undersökningar bekräftar att yngre är mer positiva till rovdjur än äldre. Även variabler som kön, utbildning och var man bor har viss betydelse för hur man uppfattar rovdjur (Ericsson och Heberlein, 2002). En år 2005 publicerad rapport visar att det finns regionala skillnader i attityder till de stora rovdjuren (Ericsson och Sandström, 2005). Majoriteten av befolkningen är positiv till rovdjurspolitikens mål, men i vissa delar av landet är motståndet mot rovdjuren mycket starkt. I samtliga undersökta län finns också relativt stora minoriteter som motsätter sig riksdagens mål om antalet rovdjur. Varg och björn är de minst omtyckta djuren.

De undersökningar som gjorts kring människors attityder till rovdjur visar att konflikterna är djupgående och inte enbart handlar om rovdjurens existens och antal. Som exempel kan nämnas en rapport (Skogen m.fl., 2003), som har utgivits av det norska institutet för naturforskning och baseras på en intervjuundersökning i fyra norska kommuner. Man har där försökt att ta reda på människors attityder till rovdjur, till rovdjursförvaltningen och till de konflikter som uppstår. Situationen i Norge är sannolikt jämförbar med den svenska, men kanske mer problematisk eftersom man i Norge i större utsträckning har djuren lösa i markerna genom fåboddrift, vilket gör djuren mer utsatta än när de är inhägnade.

Rapporten framhåller att konflikter om rovdjur inte bara gäller rovdjur utan också är en konflikt mellan människor. Kärnan i konflikten är förvisso de problem som rovdjuren orsakar, men det finns andra, djupare orsaker. Människor i glesbygd känner en frustration över samhällsutvecklingen i stort, över att deras livsstil är hotad, och rovdjurspolitiken blir en symbol för denna konflikt. Många glesbygdsbor upplever att rovdjurspolitiken be-

stäms av stadsbor som har dåliga kunskaper om naturen och de problem som rovdjuren orsakar. Den rovdjurspolitik som bedrivs är ett uttryck för medelklassvärderingar. Rovdjuren har blivit en symbolfråga i ett större sammanhang, i en konflikt om olika värdegrunder. Rapporten framhåller att åsikterna varierar mycket och att många som är starkt kritiska till rovdjur inte har någon synlig anledning till detta. Ett genomgående drag är, att oavsett vad man har för inställning till rovdjur är man kritisk till politiken och forskningen. När det gäller forskningen menar många att den lokala kunskapen inte värderas. Både antalet djur som finns och hur de beter sig är omstritt, och det finns en stor misstänksamhet från båda sidor. Det finns en ömsesidig misstro mellan forskarvärlden och allmänheten. Förutom de synliga problemen bidrar förekomsten av rovdjur till mer diffusa obehagskänslor som oro och rädsla.

Liknande slutsatser dras i en amerikansk studie (Fascione, 2004) som behandlar de konflikter som kan uppstå mellan människor och rovdjur från ett nordamerikanskt perspektiv. Boken består av en samling delstudier som behandlar olika problem, till exempel angrepp på tamdjur och hur de kan undvikas. Av särskilt intresse är det avsnitt som beskriver människors attityder till varg. Där bekräftas en hel del av resultaten i den norska undersökningen. En av slutsatserna är att rovdjursdebatten är politiskt värdeladdad och att politiska konflikter inte kan lösas med forskning och vetenskaplig argumentation.

Tillfälle och tillfällighetsfaktorer

UTRUSTNING

LEGALA VAPEN

I tjugoen av de undersökta rättsfallen framgår att gärningspersonen haft tillgång till legala jaktvapen. Dessa indelas i kulvapen och hagelvapen. Kulvapen är i sin tur indelade i fyra olika klasser beroende på kaliber, där klass ett betecknar de grövsta kalibrarna, avsedda för större vilt. Det finns precisa angivelser för vilka klasser av vapen som är tillåtna för olika arter. I tre av fallen har vapen av fel kaliber använts, det vill säga otillåten kaliber för det djur som skjutits.

ILLEGALA VAPEN

Jakt får i regel inte bedrivas med handeldvapen. I ett av rättsfallen har ett illegalt handeldvapen använts för jakt. Enligt en annan studie förekommer illegala handeldvapen bland renskötare (Eriksson, 2005: 26), detta framgår också av intervjuerna. Att illegala vapen används kan givetvis försvåra brottsutredningarna.

METODER

BEGÅS BROTTEN AV ENSAMMA PERSONER ELLER I GRUPP?

I femton av fallen har jägarna agerat på egen hand, eller i varje fall ensamma åtalats för gärningen. Åtta av dessa fall handlar om otillåten skydds jakt och nödliknande situationer samt överskridande av kvot. I de

situationer där det är fråga om ”rent” illegal jakt är det alltså vanligast att gärningarna begåtts av flera personer. Uppgifterna från intervjupersonerna avseende detta varierar. Några menar att risken att bli anmäld gör att gärningspersonerna helst agerar ensamma. Andra menar att gärningspersonerna inte bryr sig ifall brotten kommer till allmän kännedom. En förklaring skulle kunna vara att det beror på de lokala stämningarna. I trakter med starkt rovdjursmotstånd och hård social kontroll kan jägarna förlita sig på att brotten inte kommer att anmälas av någon även om gärningen blir känd.

VISSA BROTT PLANERAS

Enligt forskningsstatistiken är det relativt vanligt att djuren försvinner spårlost. De förundersökningar som inte lett till åtal visar att det förekommer att privatpersoner har pejlingsutrustning och kan lokalisera var djuren befinner sig. Brotten kan då planeras och genomföras vid lämpligt tillfälle. Något sådant fall har aldrig lett till åtal enligt domsundersökningen. Att använda sådan utrustning är visserligen inte kriminaliserat men innebär att brottsligheten sker med stor förslagenhet.

GIFT

I en av de förundersökningar som inte lett till åtal hade förgiftade köttbitar lagts ut i skogen. Metoden används på sina håll och olika sorter av gift används. Brottet kan rubriceras som förgöring (BrB 13:8) och om brottet är grovt är maximistraflet sex års fängelse. Flera intervjupersoner anger exempel på att förgiftat kött hittats, bland annat har glykol använts.

VARGAR ÄR LÄTTA ATT DÖDA

En förklaring till den höga andelen illegalt dödade vargar är att vargen är relativt lätt att döda, vilket beskrivs på följande sätt i en amerikansk undersökning (Sharpe, Norton och Donnelley, 2001: 66):

”...wolves are extremely susceptible to human persecution and are among the easiest large mammals to find and extirpate. Particularly important in this regard is the fact that wolves live and hunt predominantly in family groups in permanent territories. Find one wolf and you probably will find the full pack. For those determined to kill them, the task is easy.”

KONTROLLSITUATION

BROTTE ÄR TILL SIN NATUR SVÅRA ATT UPPTÄCKA

Som nämnts saknas ett statistiskt material över hur många jaktbrott mot rovdjur som anmäls, men det är en utbredd uppfattning att endast en mindre del leder till åtal. Detta framgår av intervjuerna. Jämförelser av olika statistiska sammanställningar från rovdjursforskningen av hur många djur som misstänks ha försvunnit på grund av illegal jakt med antalet väckta åtal bekräftar bilden. För illegal rovdjursjakt gäller generellt att det är mycket svårt att bedriva ordinärt polisarbete. Det har visat sig att lokalbefolkningen i princip inte lämnar några upplysningar om gärningen. I de

fall när polisen bara får en anonym upplysning om brott är det i regel omöjligt att åtala någon misstänkt person. Detta gäller också när spår hittas av illegal jakt, till exempel kadaver. Svårigheten vid utredningar ligger i att knyta en gärningsperson till brottet. Intervjuad polis uppger att det är relativt vanligt med anonyma tips om brottsligheten. Anmälan görs då formellt av polisen. Man kan alltså ha mycket information om gärningen, men eftersom benägenheten att vittna i domstol ofta är liten leder de anonyma tipsen i regel inte till åtal. Inte heller i något av de studerade fallen har anonyma tips lett till åtal.

Jakt bedrivs företrädesvis i glesbygd, där möjligheterna att dölja illegal jakt är mycket stora. I renskötselområdet finns stora ytor som är mycket glest befolkade. Systemet med anställda naturbevakare har dock i några fall avslöjat illegal jakt. Naturbevakare vistas yrkesmässigt i fjällvärlden och kan därigenom upptäcka brott. De får också kontakt med lokalbefolkningen och kan på det sättet få information som gäller illegal jakt. I tre av fallen i undersökningen har jakten upptäckts av naturbevakare. Att brotten uppdagas av en person som har till yrke att utöva tillsyn gör det lättare att få tillförlitliga vittnesmål. Upptäckten har skett i nära anslutning till jakten, vilket gjort att polisutredning har kunnat inledas i princip omedelbart. I ett fall har brottet upptäckts av annan tjänsteman. När upptäckten görs av yrkespersoner som är insatta i problemet med illegal jakt blir utredningarna bättre, eftersom de i regel kan lämna detaljerade vittnesmål. Andra personer som vistas i naturen har inte alltid kunskap om illegal jakt och är därför inte uppmärksamma när de stöter på sådan.

Syftet med den straffskärpning som infördes år 2001 var att markera att myndigheterna såg allvarligt på brotten och att öka straffets avskräckande effekt. Kriminologisk forskning har visat att sannolikheten för upptäckt, snarare än straffets stränghet, påverkar laglydnaden (Korsell och Nilsson, 2003).

Hur gärningarna i domsmaterialet upptäckts

Omständigheter	Antal
Egen anmälan	16
Naturbevakning	4
Vittnesmål	4
Angivelse	1
Totalt	25

JÄGARE SOM ÅBEROPAR NÖD OCH SKYDDSJAKT ANMÄLER SIG SJÄLVA

I de fall av rovdjursjakt där åtal har väckts har gärningen oftast anmälts av gärningspersonen; så har skett i 16 av 25 fall. Att gärningspersonen anmäler sig själv beror på att situationen varit sådan att någon ansvarsfrihetsgrund åberopats. Jakten anses ha varit laglig. Om man tar nöd som exempel finns flera olika situationer där detta har prövats av domstolarna. Det handlar då om fall där rovdjur angripit människor eller tamdjur. Enligt

gällande praxis föreligger nöd bara när människor angrips. Det handlar då om fall där människor attackerats av björnar. Björn är det enda av de svenska rovdjuret som anses kunna vara farlig för människor. Det diskuteras visserligen ifall vargar kan angripa människor och framför allt barn. Den rådande uppfattningen är dock att så inte är fallet, se till exempel prop. 2000/01:57 s 15 f. Typsituationen är att en jägare med hund blir angripna av björn. Hunden har då i regel retat björnen som går till angrepp. Att i det läget skjuta björnen har ansetts försvarligt. Det måste dock framgå av omständigheterna att björnen verkligen var på väg att anfälla.

I de fall när rovdjur angripit tamdjur åberopas också nöd som anvarsfrihetsgrund. Det gäller både fall när rovdjur angripit tamdjur hos lantbrukare och när jakthundar angripits under jakt. De fallen har i praxis inte ansetts vara nödsituationer. Polisutredningarna i dessa fall är i regel inte så komplicerade eftersom de görs relativt snart efter gärningen och det finns tillgång till vittnesuppgifter. Det finns naturligtvis risk för att personer manipulerar jaktbrott för att få dem att framstå som lagliga. I materialet finns fall där personer dömts för att ha jagat ett i och för sig tillåtet djur, men i strid med villkor i tillstånd. Till följd av manipulationen utdömdes ansvar för grovt jaktbrott.

De fall där gärningspersonerna anmäler sig själva utgör en mindre del av problematiken kring illegal rovdjursjakt. Av större intresse för brottbekämpningen är hur den illegala jakten upptäcks i övriga fall. I många län gör stora arealer och begränsade personalresurser att övervakningen inte är effektiv, eller ens möjlig att genomföra. Polisen måste prioritera och har inte möjlighet att lägga obegränsat med tid på bevakning. I vissa län bedrivs spaning med helikopter, något som visat sig verkningsfullt eftersom det är möjligt att övervaka stora ytor och skapar osäkerhet hos tjuvskyttarna.

Mycket av det som av forskningen betecknas som misstänkt illegal jakt handlar om att sändarförsedda djur försvinner. Eftersom det sker i så stor omfattning beror detta troligtvis på illegal jakt. Erfarenheterna är likartade från de olika forskningsprojekten. Om djurkroppen saknas är det naturligtvis svårt att bevisa brott. Två fall där ingen djurkropp hittats har trots detta lett till fällande dom. I det ena fallet var den tekniska bevisningen i form av blodspår och annat så omfattande att brott ändå kunde styrkas. Dessutom fanns ett flertal vittnesuppgifter. I det andra fallet erkände gärningspersonen i ett tidigt skede av utredningen.

BROTTE DÖLJS I LAGLIG JAKTS LEGITIMITET

Utifrån det material som gått igenom verkar det vara ett gemensamt drag att vissa brott inte är planerade utan utförs när tillfälle ges. Av 25 åtal har 14 samband med annan jakt. Flera intervjupersoner menar också att den illegala jakten ofta äger rum under jaktsäsongen. Dessa brott sker i regel på hösten. Legal jakt på björn är också ett tillfälle till illegal jakt, eftersom det är svårt att kontrollera att alla jaktlag följer den tilldelade kvoten. Den så kallade råbockspremiären i augusti, då ett stort antal jägare vistas i markerna och sitter ensamma på pass, är ett tillfälle för illegal jakt menar intervjupersonerna.

Tidpunkt när de gärningar som lett till åtal begicks.

Månad	Antal gärningar
Januari	1
Mars	2
April	2
Maj	4
Juli	2
Augusti	1
September	7
Oktober	2
November	2
December	2
Totalt	25

Gamla skottskador på döda vargar, till exempel skador av hagel (som inte får användas vid vargjakt), och jakt med otillåtna kalibrar, tyder på att vissa jägare passar på att skjuta när tillfälle ges, till exempel i samband med småviltjakt. I flera rättsfall har djuren skjutits med otillåten kaliber, vilket indikerar att man passat på att skjuta rovdjur när man fått tillfälle.

BROTTE DÖLJS I ANNAN LEGITIM VERKSAMHET

I renskötselområdet finns en klar koppling mellan illegal jakt och snöskottrar. I sju av rättsfallen har snöskoter använts. Snöskottrar används bland annat av renskötare, som ofta är beväpnade under arbetet. Rovdjur som rör sig på kalfjället är enkla mål för den som vill bli av med dessa. I de fall som har lett till åtal har gärningarna utförts i grupper om två eller flera personer. Att förfölja djur med uppsåt att döda räknas också som jakt. I tre av fallen där snöskottrar använts hade inget djur dödats. Däremot hade djuren förföljts. I två av fallen var domarna friande, vilket beror på svårigheterna att bevisa uppsåt att döda i sådana fall.

KONTROLLPROBLEM

ORTSBEFOLKNINGEN HÅLLER TYST

Ett försök att förklara icke-urban kriminalitet utifrån en sociologisk aspekt görs i en studie (Okihiro, 1997) som handlar om kriminalitet i ett avlägset område i Kanada, och i vilken bland annat tjuvjakt behandlas. Studien visar att tjuvjakt är ett gammalt kulturellt mönster och en del av en äldre livsstil som lever kvar, trots att mycket i samhället har förändrats. Att jaga illegalt var tidigare ett accepterat sätt att skaffa sig mat under svåra tider. Tjuvjakt var därför något man höll tyst om för att det inte skulle komma till myndigheternas kännedom. Attityden finns fortfarande kvar, vilket gör att polisen inte får upplysningar från allmänheten när de utreder brotten. Den illegala jakten präglas av aggressivitet, både mot främlingar och mot myndighetspersoner. Överhuvudtaget anmäler man mindre gärna personer man känner till polisen, oavsett brottslighet (se även referenser i Korsell, 2003). Det ska förmodligen inte tolkas som att alla godtar beteendet, men på grund av den

sociala situationen skulle det bli problematiskt att anmäla brott eftersom det knappast går att undvika att träffa den anmälda personen i framtiden.

Detta kan eventuellt förklara den slutenhet mot omvärlden som präglar jaktbrottsligheten. Det finns troligen även i Sverige starka traditioner att hålla tyst om illegal jakt och att inte polisanmäla personer man känner.

En intervjuperson uppger att den som skulle vittna om illegal rovdjursjakt förmodligen skulle vara tvungen att flytta från trakten. I vissa fall bedrivs den illegala jakten av kriminella personer som även bedriver annan illegal jakt. Dessa kan vara hotfulla, även mot myndighetspersoner. Att döma av intervjuerna förekommer det att engagerade poliser, som utreder grova jaktbrott, utsätts för trakasserier och hot. Personer som är positiva till rovdjur kan även drabbas av utfrysning och trakasserier. Omfattningen av denna problematik är inte känd, men flera personer vittnar om att de som är negativa till illegal rovdjursjakt inte är beredda att ta det obehag det medför att vittna i rättegångar. Att människor väljer att inte vittna om denna brottslighet beror också på den starka sociala kontrollen på dessa orter. Följande citat om illegal vargjakt i USA belyser detta:

”...the motivation to act is there if the combination of fear and resentment is strong enough and there is cultural support for taking matters into your own hands (as exists in the ‘shoot, shovel and shut up’ commandment popular with the most aggressive wolf opponents in the northern Rockies and in the southwest)”

(Sharpe, Norton och Donnelley, 2004: 66).

Att genom vittnesförhör spåra gärningspersonerna har som nämnts visat sig mycket problematiskt. De brottsbekämpande myndigheterna har därför ofta svårt att binda en gärningsperson till brotten. Att brotten anmäls anonymt bekräftar de forskningsresultat som visar att personer som anmäler jaktbrott riskerar att drabbas av sociala sanktioner. Även i trakter med starkt rovdjursmotstånd finns personer som anmäler brotten, men nästan undantagslöst anonymt.

JÄGARE HÅLLER OCKSÅ TYST

Att någon inom jägarkretsen anmäler andra jägare för illegal jakt är mycket ovanligt. Endast i ett fall bland de 25 domar som ingår i materialet har en sådan anmälan lett till åtal. I det fallet förelåg en konflikt mellan jägarna. Detta visar att systemet med jakttillsynsmän (se ovan under avsnittet om jaktens organisation) fungerar dåligt när det gäller att upptäcka jaktbrott mot rovdjur.

LOKALA FÖRHÅLLANDEN KAN PÅVERKA DEN SOCIALA KONTROLLEN

Det finns anledning att anta att lokala förhållanden påverkar människors benägenhet att anmäla brott. Ett exempel är renskötselområdet, där grupperingar med renskötare och övrig lokalbefolkning kan försämma den lokala sammanhållningen. I sådana områden kan benägenheten att anmäla lagöverträdelser vara större än i områden med tät social gemenskap. Före-

komsten av grupperingar kan göra att risken för att drabbas av sociala sanktioner blir mindre för dem som vittnar om brott.

Konflikterna inom renskötselområdet är känsliga eftersom de handlar om etnicitet och gamla spänningar mellan statsförvaltning och lokalsamhällen.

POLISER KAN HAMNA I LOJALITETSKONFLIKTER

Av flera intervjuer framgår, att på en del orter har det visat sig att de grova jaktbrotten inte utretts tillfredställande av den lokala polisen. Detta kan ha flera förklaringar. Poliser kan själva vara mer eller mindre kritiska till rovdjur och därför obenägna att utreda brotten. Trycket från omgivningen att inte utreda brotten kan också vara starkt. Det finns risk för sociala sanktioner och därför kan det yrkesmässiga ansvaret komma i andra hand. Intervjuade poliser har uppgett att det kan vara lämpligt att i sådana fall anlita poliser från andra distrikt för att utreda jaktbrott. Bristfälliga utredningar kan också bero på okunskap om brotten och att allmänheten ställer krav på att polisen prioriterar andra brott än jaktbrott.

SITUATION

ILLEGAL JAKT I SAMBAND MED LEGAL JAKT

Det framgår tydligt att illegal jakt på rovdjur har en koppling till legal jakt. Antalet försvunna djur ökar i samband med att höstjakten inleds menar flera intervjupersoner. Det går inte utifrån detta material att säga om den illegala jakten planeras att äga rum i samband med legal jakt, eller om det är tillfälligheter som avgör, till exempel att ett rovdjur dyker upp under vanlig jakt. Det finns anledning att anta att båda formerna förekommer.

NÖD

De enda situationer där nöd kan åberopas som ansvarsfrihetsgrund är de tillfällen då björnar angriper människor. Fem rättsfall handlar om sådana situationer.

FÖR ATT FREDA JAKTHUND I TERRÄNGEN

Att freda en jakthund under rovdjursangrepp är med nuvarande lagstiftning och rättspraxis inte tillåtet. För att det ska räknas som skydds jakt måste det vara fråga om ett förnyat angrepp

FÖR ATT FREDA TAMDJUR

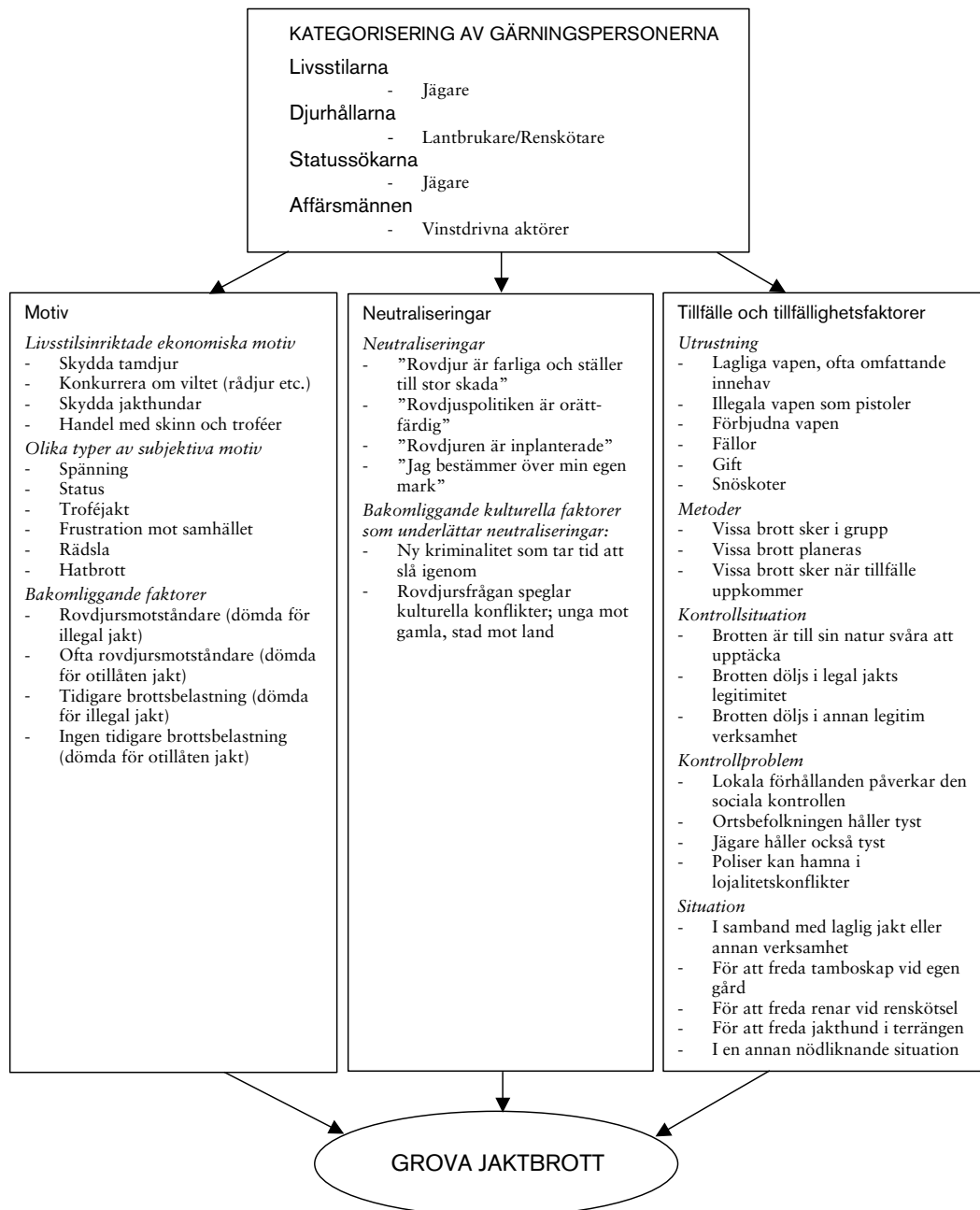
I flera av de åtal för vargjakt som drivits har djuren skjutits av lantbrukare med djurhållning på gården. Gärningspersonen har varit ensam och händelsen har inträffat under sommarhalvåret, på morgonen och i närheten av det egna hemmet. Jakten har föregåtts av att vargen rivit djur i närheten och någon granne har meddelat att vargen varit på väg i någon viss riktning. Som tidigare nämnts kan dessa fällande domar benämnas otillåten skydds jakt, eftersom bedömningen har handlat om ifall 28 § jaktförordningen varit tillämplig. Bestämmelsen kan också vara tillämplig för renskötare som fredar renar vid rovdjursangrepp

VISSA BROTT SKER AV MISSTAG

I ett fall sköts ett rovdjur av misstag, detta bedömdes som oaktsamt och ledde till en fällande dom. I två fall av björnjakt överskreds den tilldelade kvoten. Bedömningen handlade då om ifall jägarna varit oaktsamma som inte informerat sig om att kvoten var fylld

En förklaringsmodell för jaktbrott

I det teoretiska avsnittet presenterades en förklaringsmodell för jaktbrott. Nedan visas en reviderad modell efter resultaten från de empiriska undersökningarna.

Brottsutredningarna

Utredningar av grova jaktbrott är tekniskt komplicerade och måste göras snabbt och korrekt för att leda fram till åtal.

För att få en bild av de svårigheter som uppstår kring polisutredningarna av de grova jaktbrotten har en jämförelse gjorts av tio förundersökningar. Fem har lett till åtal, övriga fem har inte lett till åtal. Urvalet är mycket begränsat, det går därför inte att göra några uttalanden om undersökningen är representativ för problematiken i sin helhet. Däremot är det belysande att jämföra vilka faktorer som kan vara avgörande för att åtal ska kunna väckas. I tre fall har gärningspersonerna hävdat någon ansvarsfrihetsgrund och anmälan har gjorts av jägarna själva. I övriga fall har ingen gärningsperson anmält eller erkänt gärningen.

GÄRNINGEN MÅSTE UPPTÄCKAS OCH BROTT KONSTATERAS

Det som utredningarna syftar till är dels att styrka brott, dels att knyta gärningspersoner till brottet. Att styrka brott är ett problem i de fall när djur har försvunnit. Det gäller till exempel sändarförsedda djur som spårlost försvinner. Misstankar om illegal jakt kan då vara svåra att bekräfta, även om det är den troligaste orsaken. Att ett sändarmärkt djur försvinner är något som i regel inte upptäcks direkt. Sändarna har en funktion, en så kallad mortalitetssignal, som indikerar ifall djuret inte rört sig under en viss tid. Ibland upphör dock kontakten med djuret helt. Detta kan bero på att sändaren gått sönder, att sändaren förstörts eller att djuret förflyttat sig en längre sträcka. Misstanke om brott växer därför gradvis fram i de fall när kontakten upphör och djuret inte dyker upp på annan ort. I de fallen har förutsättningarna att säkra teknisk bevisning ofta försvunnit när brott börjar misstänkas. I tre av de studerade förundersökningarna har inga djurkroppar hittats. Som nämnts ledde trots detta ett fall till åtal och fällande dom.

GÄRNINGSPERSONEN MÅSTE KNYTAS TILL BROTTET

För att en gärningsperson med någon säkerhet ska kunna knytas till ett konstaterat brott krävs i dessa fall teknisk bevisning eller ett erkännande. Även när gärningspersonen erkänner görs brottsplatsundersökning för att fastställa om uppgifterna som lämnats är trovärdiga. Sådana utredningar är mindre omfattande och mindre komplicerade än de fall där gärningspersonen förnekar brott. De fällande domar som avkunnats, i fall där gärningspersonen har förnekat brott, har byggt på till exempel blodspår på gärningspersonens ägodelar, som kläder, knivar etc. Spåren måste genom analys knytas till brottsplatsen, till ett dödat djur eller till blodspår på platsen. Det har också i vissa fall gått att följa skoterspår från brottsplatsen och därefter göra husrannsakan och beslag. Upphittade kulor kan med viss säkerhet

knytas till ett vapen. Starka indicier är däremot oftast inte tillräckligt för att väcka åtal.

TRE AVGÖRANDE FAKTORER

FÖRUNDESRÖKNING MÅSTE INLEDAS SNABBT

I de fem fall som lett till åtal har polisutredning inletts samma dag som gärningen begicks, det vill säga direkt efter anmälan. Anmälan gjordes i de fallen antingen av tjänstemän eller av gärningspersonerna själva. Därmed kunde brott konstateras omgående. I tre av de övriga fallen inleddes förundersökning av olika anledningar inte omgående. Anledningen till att utredningen måste ske snabbt är framför allt två. Dels förstörs bevisen på brottsplatsen fort av väder och vind, dels hinner gärningspersonerna undanröja bevis genom att till exempel tvätta kläder. Att forskare och polis samarbetar har i ett fall visat sig avgörande för att väcka åtal.

TEKNISK BEVISNING MÅSTE SÄKRAS KORREKT

Som konstaterats är det i de aktuella brottsutredningarna mycket svårt att erhålla vittnesmål i domstol. Upplysningar lämnas ofta anonymt. De kan naturligtvis vara viktiga för att hitta misstänkta personer, men eftersom uppgiftslämnarna inte är beredda att vittna i domstol räcker upplysningarna inte för att väcka åtal. Även om så skulle vara fallet räcker det inte med enbart vittnesmål för att knyta en person till brottet. Däremot kan de naturligtvis stärka annan bevisning och utgöra delar av ett så kallat indicienät. I fall där den tiltalade nekat till gärningen har den tekniska bevisningen varit avgörande. Den har också varit mycket omfattande med bland annat många olika blodprover som analyserats. Det är väsentligt att de som utreder brotten kan göra grundliga brottsplatsundersökningar och är medvetna om vad de ska leta efter.

UTREDNINGEN MÅSTE GÅ FORT

De olika momenten i förundersökningen måste också gå fort. Framför allt måste eventuella husrannsakingar och beslag göras så fort som möjligt. I de fall som lett till åtal har ett flertal poliser varit inblandade med att samtidigt utföra olika moment, det vill säga en ganska intensiv polisinsats under kort tid. Långdragna utredningar kan visserligen leda fram till misstankar mot vissa personer, men åstadkommer som regel inte tillräcklig bevisning för att räcka till åtal.

Slutsatser för brottsbekämpning, brottsförebyggande åtgärder och vidare forskning

De grova jaktbrotten begås av personer med varierad bakgrund. Åtgärderna måste därför anpassas, och kan bestå av alltifrån ökade stödåtgärder för tamdjursägare till polisiärt spaningsarbete i förebyggande syfte.

För en ändrad attityd till illegal rovdjursjakt bör diskussionen om denna fokusera också på den ”rent” illegala jakten och inte enbart på de fall då tamdjursägare försvarar sina djur.

Det behövs bättre statistik över de grova jaktbrotten och attityderna till illegal jakt bör studeras och kartläggas.

Slutsatser

Denna förstudie visar att enbart en mindre del av de grova jaktbrotten som avser rovdjur leder till åtal. De brott som lagförs är till största delen inte den rena illegala jakten, det vill säga den jakt där någon planerar och genomför jakt på rovdjur. Av flera anledningar är brotten svåra att utreda. På grund av att de begås i glesbygd är upptäcktsrisken mycket liten. Lokalbefolkningen är också obenägen att vittna om brotten och detta kan ha olika anledningar. Det finns på sina håll en tradition att inte anmäla brott till polis om det inte rör sig om mycket grova brott. Det kan också bero på rädsla för sociala sanktioner, men även att rovdjurspolitiken och lagstiftningen anses felaktig och orättvis. Konflikten om rovdjurspolitiken har många sociala och politiska dimensioner, den handlar inte enbart om de problem som rovdjuren orsakar.

De gärningspersoner som begår brotten har varierad bakgrund. Det finns grupper med viss kriminell belastning som begår brotten, men även socialt etablerade personer som är ostraffade eller måttligt brottsbelastade. Majoriteten av de åtalade personerna är inte tidigare lagförda. Det går därför utifrån det undersökta materialet inte att koppla den illegala rovdjursjakten till någon viss samhällsgrupp eller liknande, utöver kopplingen till jägarkollektivet.

En annan slutsats är att de personer som bedrivit otillåten skydds jakt i mycket liten utsträckning är lagförda för andra brott. De personer som dömts är alltså inte brottsbenägna men har skjutit rovdjur för att skydda tamdjur. Att dessa personer straffats har i viss mån flyttat fokus i rovdjursdebatten från det stora problemområdet, de personer som uppsåtligt jagar rovdjur illegalt. Denna brottslighet har rättsväsendet av flera skäl inte lyckats bekämpa. Det kan också vara så att rättstillämpningen har orsakat en minskad acceptans för rovdjurspolitiken i stort. Det finns anledning att i framtiden behandla illegal jakt och otillåten skydds jakt som olika frågor.

BROTTSBEKÄMPNING

SAMORDNA RESURSERNA

För att nå fram till en fällande dom ställs stora krav på utredningen och dessutom krävs en del tur. Personerna som är först på plats måste kunna säkra bevisning. Dessutom måste väderleken vara gynnsam så att bevis inte förstörts. Det finns goda möjligheter att bland annat genom DNA-analys knyta blod och hår till ett visst djur, men detta förutsätter att utredningen på plats görs korrekt. Tidsaspekten är viktig. För att få tillräcklig teknisk bevisning måste utredningen göras tämligen omgående. Detta förklarar till viss del svårigheterna när gamla brott upptäcks. Att då hitta en misstänkt person för att göra husrannsakan och tekniska undersökningar är oftast inte möjligt. Dessutom är blodspår och liknade i regel försvunna. Ett djurkadaver försvinner fort, särskilt under den varmare delen av året.

Källor inom polisen uppger att den kunskap om rovdjuren som finns genom forskning och naturbevakning inte kommer polisen till del. Kunskap om boplatser och revir skulle enligt polisen göra det möjligt att bättre övervaka rovdjuren och öka möjligheterna att upptäcka illegal jakt. Polisen bör kunna få ta del av forskarnas arbete för att förbättra sin bevakning. I de tre fall där åtal har väckts för grovt jaktbrott – och det har varit fråga om illegal jakt – har upptäckten gjorts under eller strax efter jakten. Upp-täckten har gjorts så snart att det har varit möjligt att följa skoterspår och ta blodprov i terrängen och på andra föremål.

Samarbetet mellan förvaltning, forskning och rättsväsende bör förbättras. Misstänkt illegal jakt måste utredas snabbt, det är därför viktigt att brotten kommer till polisens kännedom så fort som möjligt. Alla berörda parter måste vara medvetna om detta.

I propositionen Sammanhållen rovdjurspolitik fastslogs behovet av en nationell databas där all tillgänglig information från inblandade myndigheter skulle sammanställas (prop. 2000/01: 57, s 76). Åtgärden är ännu (september 2005) inte genomförd. En gemensam statistikdatabas som kan användas av samtliga berörda myndigheter bör tas fram i enlighet med propositionen. Därigenom kan man få en bättre överblick över antalet djur som finns, hur många som försvinner av olika skäl och hur många brott som anmäls och leder till åtal.

FÖRBÄTTRA UTREDNINGARNA

Det är väsentligt att teknisk bevisning kan säkras. De som utreder brotten bör ha erfarenhet av denna typ av brottsutredningar. Förundersökningarna leds sedan några år av miljöåklagare, men det verkar som om polisutredningarna i vissa fall görs på lokal nivå. Polisutredningarna bör göras av miljöpolis, eller andra med kunskap om jaktbrott. Därigenom kan man också undvika att lokala poliser hamnar i lojalitetskonflikt med ortsbefolkningen.

SPÅRA NÄTVERK

Av statistik och andra källor framgår att skinn och andra delar från skjutna rovdjur i vissa fall tas tillvara. Delarna har ett ekonomiskt värde på svarta

marknaden. Det måste därför finnas nätverk och kontakter för försäljning. Kan dessa nätverk spåras och slås sönder bör det försvåra hanteringen.

ARBETA FÖR EN POSITIV OPINION

En synpunkt från amerikanska studier är att rovdjurspolitik inte bara handlar om att administrera rovdjursstammar (Sharpe, Norton och Donnelley, 2004: 73). Det är också nödvändigt att skapa en positiv opinion. Även om det i debatten framkommer överdrivna och felaktiga argument är det, för att uppnå en större konsensus kring politiken, viktigt att respektera de problem som faktiskt uppstår.

BROTTSFÖREBYGGANDE ÅTGÄRDER

ÖKA DEN UPPLEVDA SVÅRIGHETEN ATT BEGÅ BROTT

I enbart ett av de 25 fall som lett till åtal har jägare anmält en annan jägare till polisen, trots att det är vanligt att brott sker i samband med legal jakt. Det innebär att det bör finnas en potential för att jägarkollektivet tar ett större ansvar för att förebygga brotten genom en allmän attitydpåverkan, och i konkret handling anmäla och vittna om de fall av illegal jakt som ändå sker. Om jägarna tog ett större kollektivt ansvar skulle det göra det svårare för särskilt sådana gärningspersoner som inte planerat att jaga illegalt utan begår brotten när tillfälle ges i samband med den ordinarie jakten. Om den illegala jakten minskar och rovdjursstammarna ökar kan jägarkollektivet i större utsträckning ansvara för förvaltningen. Det leder i sin tur till att ansvaret ökar för att motarbeta illegal jakt. Här kan ett utvidgat samarbete ske med jägarorganisationerna och lämpliga metoder är att ytterligare förbättra jägarutbildningen och ta fram rutiner för anmälan och vittnesmål. Vid sidan av att dessa åtgärder skulle försvåra brotten skulle de också leda till en ökad upptäcktsrisk och att utrymmet för bortförklaringar av brotten minskar.

ÖKA DEN UPPLEVDA RISKEN FÖR UPPTÄCKT

En viktig förebyggande metod är att öka den upplevda risken för upptäckt (Clarke, 1997). Tidigare har det konstaterats att de grova jaktbrotten är utomordentligt svåra att upptäcka eftersom de sker i glesbygdsområden. Risker för upptäckt är därför liten. För vissa kategorier av gärningspersoner, särskilt sådana som har en konventionell livsstil i övrigt, kan till och med små förändringar av upptäcktsrisken göra att de uppfattar riskerna som för stora och avstår från brott (jfr. översikt i Korsell och Nilsson, 2003). Det är därför en stor utmaning att på olika sätt försöka hitta metoder för att öka upptäcktsrisken.

Det krävs väsentligt mer forskning för att identifiera de olika kategorierna av gärningspersoner och vilka aktörer som finns som kan bidra till att öka upptäcktsrisken. Andra aktörer kan vara jägare, friluftspersoner, hundägare, ortsbor, hotellägare, researrangörer etc.

Av förstudien framgår emellertid att personer som vistas i områden med rovdjur, men saknar kunskap om illegal jakt, inte är uppmärksamma på när sådan förekommer. Ett sätt att öka upptäcktsrisken kan därför vara att ta

fram information om hur personer som vistas i skog och mark kan känna igen tecken på att illegal jakt förekommer. Det kan till exempel röra sig om vilka tider på året som jakt är tillåten, vilken tid på dygnet jakt får bedrivas, vilka vapen som är relevanta under olika jaktperioder etc.

En ingång är att försöka öka Ortsbefolkningens beredvillighet att lämna tips. Det kan, som denna förstudie visar, ske om kunskap kan spridas om att problemen med illegal jakt i grund och botten inte är i övrigt laglydiga tamdjursägare som fredar sina djur utan en helt annan kategori av gärningspersoner, som är ute efter att döda rovdjur eller tar tillfället i akt när de får korn på ett sådant. I denna kategori finns bland annat kriminellt belastade personer för vilka jaktbrotten enbart ingår som en del i en livsstil som de flesta människor inte känner någon sympati för. Genom att på detta sätt nyansera vilka olika typer av illegal jakt som förekommer och vilka kategorier av gärningspersoner som finns bör tipsen kunna öka till myndigheterna samtidigt som fler ställer upp som vittnen.

MINSKA DEN UPPLEVDA VINNINGEN AV BROTT

Av förstudien framgår att vissa grova jaktbrott sker med brutala och icke jägarmässiga metoder. Djur jagas med snöskotrar och körs över. Andra djur skadeskjuts. Plågsamma olagliga fällor och gift används. Det används vapen med felaktig ammunition och felaktiga kalibrar. Det finns även illegala vapen, något som också förekommer vid traditionella brott som rån. Genom att upplysa om hur jakten egentligen kan gå till bör den status och prestige som vissa grupper vill uppnå genom den illegala jakten minska. Det finns inga seriösa jägare som vill förknippas med icke jägarmässiga metoder som för tanken till besinningslöst våld. En brottsförebyggande metod är därför att genom upplysning minska attraktionskraften för illegal jakt.

MINSKA UTRYMMET FÖR BORTFÖRKLARINGAR SOM MOTIVERAR BROTT

Personer som har en vilja att följa lagar och regler bör samhället stötta för att vidmakthålla lojaliteten och öka denna (jfr. Korsell, 2004). Genom bättre dialog med tamdjursägare, förbättringar med att skydda tamdjuren, generösa och smidiga ersättningssystem och mer accepterade regler för skydds jakt bör utrymmet minska för att kritisera rovdjurspolitiken och att påstå att rovdjurens skadeverkningar inte beaktas eller kompenseras. Det blir därför svårare att neutralisera brotten.

Samtidigt är det viktigt att kommunicera att andra former av illegal jakt än den otillåtna skyddsjakten kan ske med brutala jaktmetoder, av kriminellt belastade och även våldsbenägna personer. Genom att visa den illegala jaktens rätta ansikte blir det svårare att bedriva eller på olika sätt främja den illegala jakten. En ökad kunskap om miljöpolitiken bör på sikt minska acceptansen för illegal jakt.

BEHOV AV VIDARE FORSKNING OM GROVA JAKTBROTT

Kunskapen om grova jaktbrott är mycket dålig, och ett av syftena med denna förstudie var att skapa ett underlag för framtida forskning. För att få

bättre kännedom om omständigheterna kring den illegala jakten på rovdjur måste det till att börja med klarläggas hur många av de anmälda jaktbrotten som avser rovdjur. Andra viktiga frågor är brottens struktur, vilka gärningspersonerna är och vilka attityder som finns som underlättar och legitimerar brott. Vidare forskning bör sedan ske dels genom studier av förundersökningar och annat underrättelsematerial hos polisen, dels genom intervjuer och andra kvalitativa undersökningar. Följande åtgärder är aktuella i ett framtida forskningsprojekt.

1. *Förbättra kunskapsläget om brottsligheten*
Statistisk sammanställning. Ta fram tillförlitligare statistik över brottslighetens omfattning, antal anmälda brott, inledda förundersökningar och väckta åtal. Detta är en nödvändig åtgärd för att få en säkrare uppfattning om brottslighetens omfattning och för att kunna hitta aktuella förundersökningsprotokoll. Studier ska ske av samtliga förundersökningar samt övrigt underrättelsematerial hos polisen.
2. *Förbättra kunskapsläget om brotten och gärningspersonerna*
Bearbetning av information som inhämtats från förundersökningar. Ta fram relevanta kriminologiska faktorer och koda dessa för att kunna strukturera brotten och gärningspersonerna. Utredning av omständigheterna kring brotten och fastställande av gärningspersonernas eventuella kopplingar till annan kriminalitet genom körning i olika register. Sambandet mellan illegal jakt på rovdjur och övrig illegal jakt är av särskilt intresse. Vidare ska gärningspersonernas sociala och ekonomiska situation utredas för att bestämma om den illegala jakten är kopplad till någon viss samhällsgrupp. Angeläget är att genomföra intervjuer med personer som jagat rovdjur illegalt.
3. *Utreda attityder till rovdjur och rovdjursförvaltning hos intressegrupper*
Intervju- och enkätundersökning, främst med jägare, men även med lantbrukare och renskötare, för att fastställa vilka frågor som är väsentliga för rovdjurspolitikens acceptans. Deltagande observationer. Former för intervjuerna anges nedan under avsnittet Empiriska metoder. Hitta förklaringar till eventuella regionala skillnader i synen på rovdjur och illegal jakt på dessa.
4. *Utreda attityder till rovdjur och rovdjursförvaltning i media*
Utredning av attityder till rovdjur och illegal jakt i massmedierna. De uppfattningar som förmedlas, företrädesvis i jägarpressen, kan vara av betydelse för brottens acceptans. Dessa kan bilda en grogrund för brotten. Det är också av intresse att följa förändringar över tid.
5. *Undersök internationella erfarenheter på området.*
I vilken omfattning förekommer illegal jakt i andra länder, vilka är skillnaderna i antal djur, rovdjursförvaltning, utredningar av jaktbrott, vilka slutsatser som kan dras av detta.

EMPIRISKA METODER

Ett framtida projekts metodansats bygger vid sidan av kvantitativa undersökningar på en kombination av flera kvalitativa metoder som tillsammans syftar till att skapa kunskap kring människors beteende och handlingar kring ett visst tema, i detta fall grova jaktbrott. På ett djupare plan har studien till syfte att försöka förstå och förklara de bakomliggande, möjligen utlösande, faktorerna för individers beteende och handlande vad gäller grova jaktbrott. De föreslagna kvalitativa forskningsmetoderna lämpar sig särskilt för att belysa aktörernas egna tankar och resonemang kring sina beteenden och handlingar.

INTERVJUER

Syftet med att genomföra intervjuer i en framtida studie är att samla in kvalitativa och förståelsegrundande data från utvalda aktörer som, på olika sätt, antas besitta personlig erfarenhet av grova jaktbrott. Individuella djupintervjuer möjliggör för aktören att ge en ingående bild av en situation och/eller en process samt att utveckla *sitt* perspektiv på centrala skeenden och de överväganden som ligger till grund för individens och/eller gruppens handlande i en specifik process. Den semistrukturerade ansatsen tillförsäkrar en viss kontinuitet och jämförbarhet mellan intervjuerna, medan den ger utrymme för intervjupersonen att lägga vikt vid det som bedöms som väsentligt och meningsfullt för just honom eller henne (Kvale, 1997).

I semistrukturerade djupintervjuer ges intervjupersonen visst handlingsutrymme, som till exempel att föreslå lämplig tid och plats för intervjun. För intervjuarens ändamål är en plats så nära förknippad med respondenten som möjligt att föredra, som till exempel dennes hem, arbetsplats eller plats där en för studien relevant händelse äger rum. Syftet är att skapa en för respondenten så "normal" och bekväm situation som möjligt samt att möjliggöra för intervjuaren att studera en plats som respondenten vanligen befinner sig i. Ofta kommer intervjuaren och intervjupersonen överens om ungefärlig tidsmässig längd på intervjutillfället så att båda är införstådda i situationens rammar. Intervjupersonen är också väl insatt i intervjuens syfte och sammanhang samt att den spelas in och vad inspelningen senare kommer att användas till. Han eller hon görs också medveten om de forskningsetiska överväganden som råder. Övergripande för semistrukturerade och öppna djupintervjuer är att ett informerat samtycke, mellan intervjuare och respondent, kring intervjuens rammar säkerställs. Den semistrukturerade intervjun liknar ofta ett samtal där intervjuaren styr samtalet så att det kretsar kring ett eller ett par nyckelteman, vilka är samma i samtliga intervjuer. Syftet här är att samla in en narrativ kunskap (Johansson, 1999; Bal, 1997) kring beteenden och handlingar i vissa specifika situationer. Den semistrukturerade djupintervjun spelas in, transkriberas och analyseras.

FOKUSGRUPPER

Fokusgrupper är en dokumenterat användbar och effektiv kvalitativ datainsamlingsmetod som lämpar sig särskilt i undersökningar av människors föreställningar, attityder och värderingar inom ett visst ämne eller kring ett specifikt tema (Morgan, 1988; Kreuger, 1994; Wibeck, 2000). Metoden

möjliggör en förståelse av hur människor resonerar kring sitt eget beteende och handlande samt vilka motiv de anger för detta handlande (Wibeck, 2000:40). Den sociala interaktionen mellan deltagarna tydliggör teman och mönster i deltagarnas perspektiv och handlingar.

Rekrytering till fokusgrupperna i denna studie sker lämpligen på orter där grova jaktbrott har visat sig vara vanligt förekommande. Deltagarna i fokusgrupperna måste inte ha personlig erfarenhet av grova jaktbrott men de antas befinna sig i sammanhang där grova jaktbrott på olika sätt diskuteras, förekommer och finns med som ett tematiskt inslag i vardagen. Fokusgruppsundersökningarna ligger till grund för studiens fokus på den kringliggande allmänheten och dess inställning till grova jaktbrott. Här handlar det om att fånga upp olika grupper av medborgare och deras olika perspektiv och handlingsstrategier i sina individuella möten med företeelsen grovt jaktbrott.

Fokusgruppsundersökningen arrangeras så att deltagarna tillfrågas individuellt och förutsatt att de godkänner omständigheterna och syftet med undersökningen kallas de till en av forskaren utvald tid och plats. Platsen ska inte ha särskild koppling till någon av deltagarna varför någons hem inte är lämpligt. En fokusgruppsundersökning i ett mindre samhälle borde kunna äga rum i en offentlig samlingslokal som till exempel ett avskilt rum på ett bibliotek, ett mötesrum i ortens Folkets Hus eller kanske ett församlingsrum i traktens kyrka.

Undersökningsledaren öppnar för diskussion i fokusgruppen genom att leda in samtalet på vissa, för studien, relevanta teman. Syftet är att få igång en tematisk gruppdiskussion där deltagarnas attityder och värderingar avspeglas. En ljudinspelning, ibland också videoinspelning, av diskussionen spelas in och analyseras sedan.

ETNOGRAFI

Observationer gjorda under ett etnografiskt fältarbete, inom antropologin kallat deltagande observation, kan ses som ett sätt att verifiera och fördjupa insikter gjorda efter till exempel analysering av intervjuer eller i fokusgrupper (Agar, 1996:9). Ett etnografiskt fältarbete gör det möjligt att följa en process samt observera faktiska handlingar, beteenden och skeenden. (Garsten, 2004; Hannerz, 2003). I den etnografiska metoden ingår, som i andra vetenskapsmetoder, att relatera empiriska resultat till etablerad terminologi och teoretiska traditioner, och att kritiskt pröva tolkningens giltighet. Inom socialantropologi och sociologi har det sedan länge argumenterats för fördelarna med att kombinera datainsamlingsmetoderna fokusgrupper och etnografi (se t.ex. Agar och MacDonald, 1995). Den etnografiska metodens upphov till insikter som uppmanar till en vid tolkning, i kombination med djupintervjuernas och fokusgruppernas mer detaljerade data, en djup förståelse av människors föreställningar och idéer kring ett specifikt och abstrakt ämne (ibid).

Etnografiskt fältarbete är en tidskrävande metod eftersom den baseras på att ett kontaktnät grundat i ömsesidigt förtroende med för studiens syfte relevanta informanter under tid byggs upp. Metoden kräver dessutom att observatören, när väl förtroendet är etablerat, befinner sig i informatörer-

nas sammanhang och situationer så pass länge och ofta att denne kan studera beteenden i sitt rätta och faktiska kontext och försöka förstå de grundläggande värderingar som dessa beteenden vilar på.

En förutsättning för ett framgångsrikt etnografiskt fältarbete för just denna studie om grova jaktbrott är att inledningsvis välja ut en lämplig geografisk plats där det etnografiska fältarbetet kan påbörjas. Baserat på befintlig statistik om grova jaktbrott torde det vara möjligt att urskilja ett par orter i landet där sådana brott tycks förekomma mer än på andra platser. För att slutligen bestämma sig för var det etnografiska fältarbetet ska baseras, bör forskaren göra rekognoseringsresor till dessa olika orter för att på plats undersöka möjligheterna och förutsättningarna för ett längre fältarbete med hänseende till hur chanserna till kontakter med lokalbefolkningen verkar samt kontrollera yttre omständigheter som möjligheter till boende på orten o. dyl.

När väl specifik geografisk plats är utvald bygger den etnografiska metoden på att forskaren befinner sig ”i fält” så mycket som möjligt. I denna specifika studie bör forskaren bo på orten en längre tid och där knyta personliga kontakter. En del av personerna kan visa sig vara lämpliga att djupintervjua, andra kanske kan ingå i en fokusgruppsundersökning medan ytterligare andra visar sig vara nyckelinformanter, det vill säga personer som, likt en guide, introducerar forskaren till grupper, situationer och sammanhang där han/hon ges möjlighet att utföra deltagande observation i fält.

Sammantaget, och i kombination, antas dessa kvalitativa metoder ge en djup och mångsidig belysning av de faktiska beteenden och underliggande värderingar som förekommer i samband med grova jaktbrott.

Referenser

- Agar, M. (1996). *The professional stranger: an informal introduction to ethnography*. San Diego: Academic Press.
- Agar, M. och MacDonald, J. (1995). *Focus groups and ethnography*.
- Bal, M. (1997). *Narratology: introduction to the theory of narrative*. Toronto: University of Toronto Press.
- Brottsförebyggande rådet (2000). *Strategiska brott*. Brå-rapport 2000:3. Stockholm: Brå. Fritzes.
- Cinque, S. (2003). *Vargens utbredning och lokalisering*. Arbetsrapport 30. Göteborg: CEFOS.
- Clarke, R. (1997). *Situationell brottsprevention*. Brå-pm 1997:3. Stockholm: Brå. Fritzes.
- Coleman, J. W. (2001). *The Criminal Elite. Understanding White-Collar Crime*. New York: St Martin's Press.
- Eliason, S. (2004). Accounts of wildlife law violators: motivations and rationalizations. *Human dimensions of wildlife* 9, 119-131.
- Ebbesson, J. (2003). *Miljö rätt*. Uppsala: Iustus förlag.
- Ericsson, G. och Heberlein, T. (2002). *Attityder till varg och vargjakt i Sverige*. Uppsala: SLU Kontakt 14.
- Ericsson, G. och Sandström, C. (2005). *Delrapport om svenskars inställning till rovdjurspolitik och förvaltning*. Umeå: FjällMistrarapport nr 10.
- Eriksson, L. (2005). *De grova jaktbrotten*. C-uppsats i kriminologi. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Fascione, N., Delach, A. och Smith, M. (2004). *People and predators*. Island Press.
- Forsyth, C. och Marckese, T. (1993). Thrills and skills: a sociological analysis of poaching. *Deviant behavior* 14:2, 157-172.
- Franzén, R. (2003). *Redovisning av regeringsuppdrag*. Stockholm: Naturvårdsverket.
- Friedrichs, D. (1996). *Trusted Criminals. White-Collar Crimes in Contemporary Society*. Belmont: Wadsworth Publishing.
- Garsten, C. (2004). Etnografi i Gustavsson, B. (red.) *Kunskapande metoder inom samhällsvetenskapen*. Lund: Studentlitteratur.
- Hannerz, U. (2003). Being there...and there...and there! Reflections on multi-site ethnography. *Ethnography, Vol 4(2):201-216*.
- Jupp, V., Davies, P. och Francis, P. (2000). *Doing criminal research*. London: Sage.
- Johansson, C. (1999). *Narrativ forskning: biografiskt perspektiv på berättelser*. Sociologi I Linköping 1999:2.
- Kohn, A. A. (2004). *Shooters. Myths and Realities of America's Gun Cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- Korsell, L. (2003). *Bokföringsbrott – en studie i selektion*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Korsell, L. och Nilsson, M. (2003). *Att förebygga fel och fusk*. Stockholm: Norstedts Juridik.

- Korsell, L. (2004). *Straff och självreglering*. SOU 2004:47, bilaga 11.
- Krueger, R. (1994). *Focus Groups – a practical guide for applied research*. Thousand Oaks: Sage.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Levin, J. och McDevitt, J. (1993). *Hate Crime: The Rising Tide of Bigotry and Bloodshed*. New York: Plenum.
- Lilly, J. R. m. fl. (1995). *Criminological Theory. Context and Consequences*. Thousands Oaks: Sage.
- Morgan, D. (1988). *Focus groups as qualitative research*. Newbury Park: Sage.
- Okihiro, N. (1997). *Mounties, moose and moonshine: The patterns and context of outport crime*. Toronto: University of Toronto Press.
- Perry, B. (2003). Where do we go from here? Researching hate crime. *Internet Journal of Criminology*.
- Proposition 2000/01: 57. *Sammanhållen rovdjurspolitik*.
- Sarnecki, J. (2003). *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Sharpe, Virginia A., Norton, B. och Donnelley, S. (2001). *Wolves and human communities: biology, politics, and ethics*. Island Press.
- Simpson, S. (2002). *Corporate Crime, Law, and Social Control*. Cambridge: University Press.
- Skogen, K. m.fl. (2003). *Lokale syn på rovvilt och rovviltförvaltning, NINA Fagrappport 70*. Trondheim: Norsk institutt for naturforskning.
- SOU 1999:146. *Sammanhållen rovdjurspolitik*. Slutbetänkande av Rovdjursutredningen. Stockholm: Fakta Info Direkt.
- Sutherland, E. (1949). *White collar crime*. Connecticut: Greenwood Press.
- Svensson, J. och Sandegren, F. (2000). *Ekologi och förvaltning av brunbjörnen i Skandinavien*. Skandinaviska björnprojektet.
- Weisburd, D. och Waring, E. (2001). *White-Collar Crime and Criminal Careers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper – om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund.